

BARTA GÁBOR

Az elfelejtett hadszíntér 1526–1528

(Megjegyzések a török–magyar szövetség előtörténetéhez)

A mohácsi katasztrófát követő kiütkeresésről korábban közzétett munkáimban¹ részletesen tárgyaltam azokat a külpolitikai kényszereket, amelyek I. János királyt belehajszolták az 1528 elején megkötött török szövetségbe. Az e politikai küzdelem háttéréül szolgáló hadiesemények részletes történetét azonban alig ismerjük. A mohácsi vést követő első néhány év zűrzavaros polgárháborújának főbb eseményei még csak-csak belekerültek a legfontosabb történeti összefoglaló munkákba, de a magyar (horvát) – török határok helyzetéről, az egy jajcai tragédiától eltekintve, gyakorlatilag semmit sem tud a történetírás. Pedig az itt folyó harcok egyfelől önmagukban is jelentősek voltak — a végvári vonal maradványának sorsa múltott rajtuk —, másfelől befolyásolhatták a diplomáciai műveleteket, vagy éppen megjeleníthettek bizonyos politikai szándékokat.

Ezt az elfelejtett háborút, a törökkel vívott harcokat ismertetem most. A többi hadszíntér eseményeivel annyiban foglalkozom, amennyire az az események megértéséhez feltétlenül szükséges.

*

Mint köztudott, az már 1526 decemberében eldőlt: Magyarországon a törvényesen megkoronázott I. János (Szapolyai János) királlyal szemben trónkövetelőként lép föl Habsburg Ferdinánd osztrák főherceg, később cseh király. Egyes hevesvérű katonai vezetők ezért már 1526 utolsó napjaiban az osztrák tartományok megtámadására biztatták Szapolyait, aki azonban nem vállalhatta a kétfrontos háború kockázatát (a törökkel még nem volt béke!). Ezért inkább elviselte a gyávaság vádját, és nem lépett föl fegyveresen a Habsburgok ellen.²

Ferdinánd cseh király viszont attól tartott, a meggyengült Magyarország végül a török markába kerül, ezért mindenképpen szükségesnek ítélte annak saját részére való megszerzését.³ De mivel 1527 első felében a Habsburg–ház ereje még

1 A Történelmi Szemleben (1977) és a Századokban (1981) megjelent tanulmányaim (kandidátusi disszertációm részletei) összegző kiadása: *A Sztambulba vezető út (1526–1528)*. (= *Barta G.: Sztambul*) Bp. é.n. [1983]. A jelen tanulmány eredeti, eltérő szerkezetű és lényegesen rövidebb változata kandidátusi disszertációm egyik fejezete volt, megjelent — sajnos, jegyzetanyag nélkül — magyar könyvecském francia változatában: *Gábor Barta: La route qui mène à Istanbul 1526–1528*. Bp. 1994. (*Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 195.) 95–107.

2 *Barta G.: Sztambul* i. m. 82. és 119. skk.

3 *Christine Turetschek: Die Türkenpolitik Ferdinands I. von 1529 bis 1532*. Wien, 1968. 2.

Itáliában volt lekötve, az ellenségeskedés kirobbanására 1527 áprilisáig kellett várni. Ekkor is csak az osztrák határszélről jó messze, a magyar Délvidéken kezdődtek harcok János és Ferdinánd hívei között.

Addig viszont meglehetősen élénk harci tevékenység folyt az Adriától a Vaskapuig terjedő török arcvonalon.

I. Szülejmán szultánnak Budáról az Oszmán Birodalomba való 1526. szeptember–októberi visszavonulása csak a naiv bizakodókat téveszthette meg Magyarországon. A mohácsi hadjárat eredményeképpen az 1521 óta alaposan meggyöngült magyar végvári vonal a Duna szerémségi szakaszán gyakorlatilag átszakadt. Igaz, a török az általa ekkor elfoglalt erősségek egy részét kiürítette: a fontosabbak közül Szalánkemént, Zimonyt és Bácsot. Évek óta üresen állt Haram, Orsova és Szörénytornya (Turnu Severin) is, az al-dunai határszakaszon, s nem maradt őrség „Pécsett” (Pety, Krassó megye), s Kulics várában, (Szerbia), valamint Gradistyan sem, és még néhány kisebb palánkban.

Ha a térképre nézünk, láthatjuk, hogy a kiürítés minden, a Duna-Dráva vonalától északra eső, volt magyar várat érintett. Az egyetlen kivétel a török őrséggel alaposan megrakott Titel — ennek megtartásával viszont oszmán ellenőrzés alá került a Duna-Tisza összefolyása, elvágta egymástól a környék két legfontosabb vízi útját.

Magában a Szerémségben viszont csak a romokat, vagy az értéktelennek minősített kisebb palánkokat hagyták üresen. Pétervárad, Szerémújlak, Bánmonostor, Szávaszentdemeter, Atya, Cserőd, Racsá, Barica, Rednek és társaik török garnizonokat kaptak. A távolabb fekvő Eszék sorsára közvetlen adatunk nincs, valószínűleg már ekkor véglegesen megszállták ezt is.⁴

Az oszmán főerők elvonulását, mint ez a háborúban gyakran megesik, a magyar–horvát fél kisebb visszacsapásai követték.

Az egyik ilyen akció a távoli horvát végeken történt, ahol Jurisics Miklós horvát és Hans Katzianer belső-ausztriai főkapitány október derekán egyesítette haderejét (azért nem kell túloznunk: 2000–3000 emberről lehetett szó), és gyors portyával beütött Boszniába.

A másik ellenlökés színhelye a szerémi Duna-szakasz volt, ahol rác (szerb) paraszt-katonák előbb megszállták az elhagyott Bács várat, majd, még mindig 1526 novemberében, Futaknál átkeltek a folyam déli partjára, s előbb Cserődöt, majd Bánmonostort foglalták vissza, rohammal.⁵

E parasztkatonák vezetője az a Cserni Jován volt, akiről először éppen 1526 októberében hallottak Magyarországon. Ekkor, a Délvidékről érkezve, — ahol maga köré gyűjtötte a földönfutóvá lett harcias rácokat —, tíz testőréből kísérve tisztelgett a Budára készülő Szapolyai János vajda előtt a tokaji gyűlésen (október 14–16).⁶ Szerémi György úgy tudta, Jován mozgalmának központja ekkor

4 Thury József: Török történetirők I–II. Bp. 1893–1896. I. 306. skk., ill. *Uő.*: A török hódítás kezdete Magyarországon. Századok 27 (1893) 293.

5 Jurisicsról és Katzianerről ld. *Thallóczy Lajos–Hodinka Antal*: A horvát véghegyek oklevéltára I. 1490–1527. Bp. 1903. (Monumenta Hungariae Historica [=MHH]. Diplomataria XXXI.) N° 437. (Ferdinánd király irata, 1526. nov. 10, Bács, stb.) *Alekša Ivić*: Istorija Srba u vojvodini od nastarijih vremena do osnivanja potisko-pomoriške granice (1703). Novi Sad, 1929. (Knjige Matice Srpske, 50.) 77. és 360., Acta Tomiciana. Red. Stanislas Górski etc., Poznan, 1852-től. IX. 75. *Ferenc Szakály*: Remarques sur l’armée de Iovan Tcherni. Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 24 (1978) 43.

6 *F. Szakály*: i. m. 41.

Lippa lett volna, s bármennyire óvatosan kell is kezelnünk a szászatyár királyi káplán két évtized múltán lejegyzett emlékezéseit, több dologról nem szabad elfeledkezünk. Először is, hogy Szerémi maga is jelen volt a tokaji gyűlésen. Másodsor, hogy Szapolyai János vajda 1526 augusztusában éppen Lippa környékén át vonult az erdélyi haddal Mohács felé⁷. Harmadsor, hogy október elején még mindig a közelben, Mezőtúr és Fegyvernek térségében táborozott. S negyedszer, hogy egy másik, Szeréminél megbízhatóbb emlékiratszerző, Szermegh János kifejezetten azt állítja, Jován eredetileg János vajda lovásza lett volna.⁸

Ezek a jelek mindenesetre arra látszanak utalni, hogy Szapolyainak talán már a kezdetektől volt valami köze a menekült rácok megszervezéséhez. Az bizonyos, hogy Tokajban a török által alaposan feldúlt Duna-Tisza közének védelmét bízta Jovánra, aki nemsokára Szabadka várkastélyában bukkant föl hadával. Szabadkának megint különös jelentősége van a történetben: 1526 szeptemberében itt állt az egyetlen olyan hevenyészett paraszt-tábor, amelyik ellent tudott állni a visszavonuló török csapatok ostromának.⁹ Még azt is elképzelhetőnek tartom, hogy e siker és Cserni Jován későbbi pályája között összefüggés lehet: a vezér 1526. őszi váratlan és megmagyarázatlan népszerűségét talán éppen az indokolta, hogy ő maga védte meg Szabadkát Ibrahim nagyvezír Szegedről támadó csapatai ellen.¹⁰

János vajda a jelek szerint amolyan határőr-szerepet szánt a harchoz szokott rác katoná-parasztoknak. A Tokajban kapott megbízatással lehet ugyanis magyarázni azt a Bácsot, Cserődöt és Bánmonostort érintő akciót, amiről fentebb szóltam. Az is bizonyos, hogy ez a gyors támadás nem maradt kivételes: Szapolyai, immár királyként, továbbra is igyekezett törődni a halódó végvári szervezettel. Kruzsics Péternek, a dalmáciai Klissza és Zengg kapitányának még akkor is katonai erősítést (100 gyalogot) rendelt, amikor horvát főkapitánya, Frangepán Kristóf már régen Ferdinándhoz pártolással vádolta Kruzsicsot. Gilétfi Miklós jajcai kapitányának — pénz híján — Regéc várát adta zálogba.¹¹ De nem hiányoztak a fegyveres akciók sem: 1527. január 16-án I. János naszádosainak kapitánya, Radics Bosics Pétervárád közelében rajtaütött egy török osztagon, 76 embert megölt, 15-öt fogolyként küldött föl Budára.¹² Talán erre felel az az 1527. február 7-én Venzonéba jutott hír, mely szerint a török erősíti Péterváradot.¹³ Pár héttel ké-

7 *Gyalóky Jenő*: A mohácsi csata. (1526. augusztus 29.) In: Mohácsi Emlékkönyv 1526. Szerk. Lukinich Imre. Bp. 1926. 51.

8 Szapolyai Mezőtúron 1526. szept. 23.: Beszterce város levéltára. Oklevelek N° 591. (Magyar Országos Levéltár [=OL.] Filmtár), Fegyverneken: 1526. szept. 30. és 1526. okt. 6. Elementa ad fontium editiones XXXIV: Documenta ex archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia IV. Red. Carolina Lanckoronska. Roma, 1975. N° 63/l. (1526. sept. 30), ill. Kassa város levéltára (Archiv Mesta Košic). Collectio Schwartzbachiana. N° 1124. Jován lovász-múltjáról: *Johannes Zermegh*: Rerum gestarum inter Ferdinandum et Johannem Hungariae reges. In: *Scriptores rerum Hungaricarum*. Red. Joannes Martinus Schwandtner. II. Vindobona 1764. 388.

9 1504–1566, Memoria rerum. A Magyarországon legutóbbi László király fiának legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete (Verancsics-évkönyv). Szerk. Bessenyei József. Bp. 1981. (Bibliotheca Historica) 30.

10 A szabadkai ütközet e lehetséges szerepét *F. Szakály* (i. m. 43.) sem vette észre.

11 *Thallóczy Lajos–Horváth Sándor*: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. Bp. 1915. (MI III. Diplomataria XL.) N° 252.. ill. *Georgius Pray*: Epistolae procerum regni Hungariae. I–III. Posonii 1806-tól. I. N° 125.

12 *Szalay László*: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. Pest, 1861². 33.

13 „Lo Turco fortifica Petervaradin”. Bécsből származó hírek, Venzonéban lejegyezve. I Diarii di Marino Sanuto. Ed. Francesco Stefani, Gulielmo Berchet, Nicolò Barozzi. Venezia, 1895. XLIII. 43. hasáb.

sőbb pedig, már valamikor márciusban, az új címzetes szerb despota, Beriszló István, aki Jován cár szövetségeseül szegődött, a saját szakállára oldalba kapta a szerémségi török állásokat, és egyetlen gyors hadjáratban visszafoglalta Valkóvárt, meg két kisebb kastélyt: Borót és Erdődöt.¹⁴

Magának Jovánnak törökellenes vállalkozásai azonban már 1527 legelején félbemaradtak: a „cár” szembekerült a Délvidék nagybirtokosaival, akiknek jószágain éltek rácai. Kisebb-nagyobb összecsapások következtek, melyek végén Jován engedett a Pozsonyból, Bécsből hallatszó szirénhangoknak, és április elején seregével együtt átállt Ferdinánd hívei közé. Ettől kezdve a délvidéki urak Jován-ellenes akciói már a két király közötti belháború részének tekinthetők: az biztos, hogy mindkét fél erejét jócskán lekötötték.¹⁵

A fokozatosan kiterjedő délvidéki zavarok szinte tálcán kínálták a lehetőséget a török beavatkozáshoz. Az valóban el is következett, de egyelőre nem a várt méretekben. Az alábbiakban az ezekről fennmaradt adatokat rostáljuk át:

[1] A horvát–osztrák had 1526. október–novemberi betörését a boszniai pasa egyelőre nem torolta meg. A belgrádi őrség azonban nem hagyta annyiban Jován első akcióit. Mivel az itt jórészt szerb származású katonaságot kockázatos lett volna bevetni a szinte félistenként tisztelt cár ellen, ezért a törökök inkább a friss hódításuk nyugati határát elzáró Marót várát vették ostrom alá. Az akcióra valamikor 1526 novemberének utolsó napjaiban került sor, de az — bár azt maga a híres szendrői szandzsákbég, Báli vezette — egyelőre nem járt sikerrel.¹⁶

A következő hónapokban azután annál élénkebb harci tevékenység bontakozott ki a frontvonal legtávolabbi, horvátországi szakaszán.

[2] Február második felében (közelebről február 18-án) a Brinjében lévő Frangepán Kristóf török csapatmozgásokról tesz említést a Brinjéhez közeli Hodovikovics vára körül, egy nappal később ugyanezt teszi Zenggben Kruzsics Péter klisszai várnagy is, aki Gazko térségében, tehát megintcsak a korbáviai medencétől északra, Otocsác környékén tudja az ellenséget, amelyik szerinte „Castua” pusztítására készül (Kasztova, a Fiume fölötti a hegyekben). Hans Apfalterer fiúmei kapitány február 20-án azt jelentette Ferdinánd királynak, hogy immár Fiume körül is török csapatok járnak. A velencei hírszolgálat február 23-án nagyobb török osztag jelenlétét észlelte a „Liso völgyében”, „Bercopel” horvát település mellett (ezeket nem tudtam azonosítani). Nyilván valamennyien ugyanarról a támadásról beszélnek.¹⁷

14 Beriszlóról szóló bécsi feljegyzés, 1527 áprilisából: „...castrum namque Erded ... cum magna suorum sanguinis effusione recepit,... castrum Walkouar et castellum Boroh, que etiam a Thurcis recuperavit...”. (Emil Laszowski: Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I–III. Zagreb, 1914–1917. I. N° 56.)

15 F. Szakály: i. m. 44. sk.

16 Jászay Pál: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. Pest, 1846. 302. A szögletes zárójelbe tett számok a hadműveletek általam adott sorszámai, a hadi helyzet politikai értékelésénél lesznek szükségesegek.

17 Frangepán Kristóf febr. 18-i, Brinjén kelt levele: „Sapiati qualmente di certo estata fata cariera lunedì di 200 cavalli di turchi, qui soto castello Hodovichovich et qual sic apresso Brigne un miglio et non han fato dano alcuno,... et miniato, ... che dico loro viene gran exercito de Turchi, ma mi imaginamo che andavano sul Carso overamente dico el Boscho di Metlicha.” (Thallóczy Lajos–Barabás Samu: A Frangepán család oklevéltára II. 1457–1527. Bp. 1913. [MHH. Diplomataria XXXVIII.] N° 368., teljes szövege Thallóczy L.–Hodinka A.: i. m. N° 468., eredetije: Haus-, Hof- und Staatsarchiv [Wien] [=HHStA]. Ungarische Akten. Fasc. 3. Konv. 13, f. 51.) Kruzsics Péter, febr. 19-én, Zenggből keltezett levelében (Thallóczy L.–Hodinka A.: i. m. N° 469.; edede-

[3] Ezt a csapatot egy hónappal később 4000 főnyinek mondott, három „pasa” által vezetett nagyszabású portya követte, amelyik behatolt Krajnába is. A veleneci hírszolgálat március végi jelentései szerint a Lika mellett gyülekeztek, az egyik csoport a horvát–krajnai határon, a Kulpa szlovén partján lévő Metlika, a másik a Postojnától Zágráb felé másfél napnyira lévő Terranova (talán a mai Novi Vas, Szlovéniában), a harmadik a Zengg fölött, a horvát–szlavón határon lévő Modrus környékét dúlta föl. Elképzelhető, hogy valójában ugyanazon csapat nagyobb szabású „körútjáról” volt szó, amelyik a Likától kiindulva Modruson és Metlikán át jutott el Terranováig, s vonult onnan vissza sértetlenül. De valószínűleg e had egyik része volt az a török osztag is, amelyik március közepén Metlikától keletre, Zágráb megye szívében, Frangepán Kristóf Sztenyisnyák nevű vára környékén pusztított.¹⁸

[4] Nagyjából e vállalkozással egy időben, 1527. március 25-e körül 500 lovas körülvették Obrovác fontos várát. (Karlovics János birtoka, a Horvátországot Dalmáciától elválasztó Zermanja folyó torkolata közelében.) A hónap végére Murád vajda¹⁹ vezetésével erős had gyűlt össze a környéken, ágyújuk is volt, amivel a falakat lövették. A várnagy, akinek — a birtokos Karlovics János utólagos vádjai ellenére — úgy tűnik, mindössze 25 embere volt, háromnapos küzdelem után, még április 1-e előtt, földadta a gondjaira bízott erősséget.²⁰ Talán e csapat

---

tije: HHStA Ungarische Akten. Fasc. 3. Konv. 13. f. 67.): „...grande exercito de Turchi e zonto in Gazcha, del qual li nostri servidori hano piglato dei Turchi e lor dicono chel ditto campo e per andar ala ruina ... di Castua”. Apfalterer levele: „Coeterum de exercitu Turcorum, qui ad has partes venturus est, prout certioratus fui... etiam per nuncios, qui oretenus retulerunt ipsos vidisse”. (Thallóczy L.–Hodinka A.: i. m. I. N° 471.) 1527. febr. 23-i gorizia-i jelentés: „Per lettere receputa ... sono arrivato un grosso exercito turchesco, ritrovarse in la valle de Liso, apresso Bercopel, loco del regno dei Croatia...”. (M. Sanuto: i. m. XLIV. 170. h.)

- 18 Udineből keltezett 1527. márc. 27-i jelentés egy Castelnuovo-ból, Frangepán Kristóf várából visszatért futár Grobnikból származó híreről: „...come [e] re vera da 4000 cavalli in zerca turchesci, haveano fatta la massa su la Licha, al confin de la Crovatia et Bossina. Il loro capi erano tre bassà, et Zuoba passata haveano scorsò, parte verso la Methlica, parte a Cita over Terranova che e de là de Postoyna una zornada et meza verso Zagrabia, lochi del Serenissimo Ferdinando, et parte alla volta de Modrus, che e su l’Hongaria sotto el conto Bernardin, et haveano facto gran buttini et danni de anima et robe, et erano ritornati verso la Bossina”. A levél szerint más hírhözök is így tudták a dolgot (M. Sanuto: i. m. XLIV. 192. skk. h.). Talán erre vonatkozik Hűszrev bégnek egy későbbi, valószínűleg 1528. február végi, a klisszaiaknak küldött levelében lévő utalás is, amelyik egy, a Száva, a Ban és az Izegnan völgyében lefolyt hadjáratot emleget (ld. a 65. jegyzetben). Sztenyisnyákot említő Frangepán Kristóf 1527. márc. 23-i levele. (OL Baththyány család levéltára, Missiles, [P 1314] N° 14 496.)
- 19 Murád vajdáról Istvánffy Miklós tudósít (*Nicolai Istvánfi Pannoni Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. Coloniae Agrippinae, 1622. 148. sk.*), Hűszrev bég egyik hadjáratánál említve őt: „Murat dalmata e Sebenico, alumnus eius”. Ezek szerint Murád Hűszrev alvezére, talán alajbége (helyettese) lehetett.
- 20 1527. márc. 26-i zárai jelentés szerint a novigrádi castellanus csónakon ment Obrovác felé, „...andando in barca verso la fiumara che va a Obrovazo, discoperse il campo turchesco esser li sotto, et che per suo iuditio erano zente assai con pavioni, et il castello anco lui haveva do bandiera sopra...”. A parasztoktól úgy értesült, mindössze 25 fő védi a várat, „... et do sanzachi è venuti sotto il castello”. Egy másik csónak emberei arról számoltak be, hogy „haveva parlato con turchi, et li haveva ditto come che erano da zerca 500, ma che el bassà con artillerie et assai zente vegniva drievdo”. (M. Sanuto: i. m. XLIV. 451. h., rövidítve megismétli a 418. hasábon.) Ápr. 1-én a zárai helytartó márc. 30-i, Nadin-ból származó híreket közöl: „Per qual ne dinota come l’haveva mandato uno presente a donar al capo de turchi chi e sotto Obrovazo nominato Murat vayvoda, — sotto

egy osztagát verte meg pár nap múlva a közeli Udbinánál a „bán úr”, valószínűleg Batthyány Ferenc.²¹

Obrovác bukását nemsokára követte a Morlák-csatorna túlsó partján fekvő Novigrád (Castelnuovo) bevétel, amit minden jel szerint ugyanannak a seregnek kell tulajdonítanunk. Ezzel a Horvátországból Dalmáciába vivő szárazföldi utat gyakorlatilag elválták.²²

[5] Murád vajda pedig, akit ellenfelei féltükben pasának néztek, nem állt meg két győzelemnél. Valamikor április végén elfoglalta Udbina várát is, Korbávia központját, a Karlovicsok ősi fészékét. Szeptemberben mindenesetre már a várkastély török általi erősítéséről szólnak a felderítők. Állítólag komolyan készült a kulcsfontosságú Bihács és Kruppa megtámadására is. Udbinából kiindulva a török mindenesetre mindjárt hozzálátott a környék feldúlásához is.²³

[6] Bihács és Kruppa megtámadására végül nem került sor, csak egy kisebb portyáról van tudomásunk május derekán, ami a Zágrárból származó hír szerint „Dosallia, Dobrovár és Udnice” környékét érintette. (E települések közül Dobrovár nyilván a Zágrárhoz közeli, Körös megyei Dubravával azonos, a másik kettőt nem tudtam azonosítani, valamely környékbeli vidékről lehet szó.) Az bizonyos,

de castello de Obrovazo una bombardada, et trasse fossi 13- in 14 colpi... et disse che potevano esser de 2000 turchi in tutto sotto il ditto castello.” (*M. Sanuto*: i. m. XLIV. 433. h.) Zárában már ápr. 1-én tudnak a vár elestéről: „Murat vayvoda riporta ditto castello esser reso a pati salvo l’have et le persone..., ha vien dito el castellan si ha reso perchè l’habuto una bonchonada de danari.” (*M. Sanuto*: i. m. XLIV. 464. h.) Ferdinánd királynak a horvát rendekhez írt levele 1527. ápr. 27.: „...castrum munitissimum Obrovath per oppugnacionem intra triduum in deditionem ... rede-gisse dicitur” (*Thallóczy L.–Hodinka A.*: i. m. N° 512.). Maga Karlovics ápr. 14-én, Mutnicán kelt levelében számol be a vár elestéről: „venerat exercitus Turcorum sex milia sub castrum meum nomine Obrovacz, quod castrum [...] cum magnis expensis ac laboribus a multis temporibus tenui propter fidem Christianam[...]. Quod castrum, credant magnificentiae vestrae, hominibus ac victualibus, pixidibus ac pulveribus eciam cum omni apparatu bene ordinaveram. Eciam unum nobilem in predicto castro pro castellano poneram, hunc predictus castellanus infideliter foret et castrum ad manus Turcorum dedit”. A levélben egyébként már Scardonát is török kézen lévőnek mondja. *E. Laszowski*: i. m. I. N° 30.; „Et che la Obrovazo erano zonte 2 fuste del Signor Turco. Et come havendo scritto li sansachi di vicini che era stà fatti danni sul suo per uno di nostri...” Zara-i hír, 1527. máj. 21. (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 11. h.)

- 21 Karlovics János bán levele, 1527. ápr. 4., Brekovica: „Preterea certo sciat eadem vestra egregia dominatio, quod dominus banus sub Udwyna aliquos ex Turcis profligavit...”. A foglyok „dicunt certitudinaliter quod ingens bellum trans fluvium Colopim incursum suos in brevi faciet, si trans-mearre poterit, si autem non valebunt, tunc ad partes Germaniae puta ad Kraz incursum suos extendent.” (*Thallóczy L.–Hodinka A.*: i. m. N° 504.) Karlovics önmagát aligha nevezi „dominus banus”-nak, ezért gondolom, hogy Batthyány Ferenc lehet a szóban forgó személy.
- 22 Novigrád elestéről Hűszrev bég 1528 első napjaiban kelt leveléből tudunk, az időpontot csak sejteti lehet: „Ecco: havete inteso come havemo renovato Obbrovazzo et Castelnuovo et Vovigaio ....” (*M. Sanuto*: i. m. XLVII. 216. h.). „Vovigaio” valószínűleg olvasati hiba Novigrado helyett.
- 23 Udbina elestét Frangepán Kristóf 1527. máj. 29-i, Körösön kelt levele említi: „... post captam Udwynam nulla dies est, quod non depopulantur, modo bassa rediit propter famem, et ingenia reliquit in Dwmno vel Delmi... . Dicunt quod bassa Bosnensis in principio mensis venit ad occupanda Byhegh, Krupa et alia in Croatia”. (*Thallóczy L.–Hodinka A.*: i. m. N° 526.) Szeptemberi kémjelentés: „... li turchi fortificavano uno castello nominato Uduim.” (*M. Sanuto*: i. m. XLVI. 73. h.); hasonló szeptember 27-éről, Udinéből: „...quelli di Goritia et Gradisca stanno con grande timor di turchi, ... quali dicono esser a Udurgna, distanti di Segna do zornate, et la forficano...” (*M. Sanuto*: i. m. XLVI. 146. h.), Obrovác és Udbina 1527-es elestét említi *Hazim Sabanovic*nak a boszniai török uralomról írt könyve is (Bosanski pasaluk. Sarajevo, é. n. 56.) *N. Isvánffy* pedig (i. m. 149.) egyenesen azt írja, hogy a török elfoglalta „...arces atque civitates Johanni Caroloviti in Chrouatia..., Uduina et Lica ac Carbaua...”.

hogy nem az ellenállás heveességétől való félelem állította meg a törököt. Battyhány Ferenc, Karlovics János, Kruzsics Péter, Jurisics Miklós és a többi érintett nagyúr ekkori levelei tele vannak kétségbeesett segélykérésekkel: küldjön a király vagy bárki más erősítést, pénzt, fegyvert a fenyegetett várakba, mert ők a maguk erejéből képtelenek azokat megtartani. Különösen Klisszát és Zengget féltették. A segítség azonban nem haladta meg azt a pár száz gyalogost, akiket a krajnai, karintiai és stájer rendek adtak néhány számukra fontos vár (pl. Fiume és Zengg) helyőrségébe. A habozás részben talán azokkal a félelmekkel függött össze, amelyek a Belgrád felől készül, úgymond, hatalmas török támadásokról terjedtek, s amelyek miatt a horvát urak egy részét a Szerémségbe szóllította a király. Karlovics János el sem ment, s Tahy János vránai perjel is csak mint szlavóniai birtokos fogott fegyvert, hogy azután a riasztó hírek hatására lóhalálában siessen vissza a töröktől fenyegetett gradiskai gázlóhoz (Gradiska, mely ekkor még magyar végvár, Banjalukától pontosan északra, a Száva mentén van).²⁴

Július elején Celjéből és Ljubljánából olyan hírek futottak be Udinébe, hogy Metlikánál 15 000 török áll, 15 ágyúval.²⁵ A híradás hitele erősen kétséges.

[7] A következő általunk ismert török támadásra ugyanis már csak jó negyed-évvél később, 1527 augusztusának derekán került sor, igaz, ekkor aztán igen nagy erők bevetésével. E hó 23-án a vegliai proveditor jelentette Velencébe, hogy több szemtanú szerint a szemközti parton lévő Novi és Vinodol alatt éjszaka három török szandzsák nagy létszámú gyalog és lovas hada vonult el, és elfoglalta Frangepán Bernát földjeit. Nyilván ugyanezen had részeiről jelentették ugyanezen a napon Duimból Udinébe, hogy egy kém szerint „tegnap reggel a Fiume melletti Grobniknál körülbelül 200 törököt láttak”, fél nappal később pedig a Karszt hegyeiben látták őket, amint éppen Krajnában, Dovino környékén (Duim/Duino, Triesztől északnyugatra) dúltak. Másnap, 24-én Goriziába is megérkezett a híre, hogy 4000 török egy „Fux” nevű helyen, Karinthia határán portyázik (valószínűleg Fuzine, Ljubljánától keletre úgy 20 kilométerre), és — nyilván visszatértükben — eljutottak a közeli Taborig, a „Comennek [is] mondott helyre” (Komen, Triesztől kb. 15 kilométerre északra). Ugyanezen a napon Monfalconében kereskedők jelentették a hatóságoknak, hogy Krajnában mozgósítanak a török ellen, s bár azt gyanítják, igazából Ferdinánd kér onnan csapatokat, a török valóban legyőzte a keresztényeket, majd fölégette Senozece falut (Triesztől 20 kilométerre keletre) és más környező településeket. Még mindig e napokban, augusztus 25-én a vegliai proveditor újabb jelentést küldött Velencébe, amely szerint Novit elfoglalta a török, s onnan „Vratenik” felé ment tovább. (Ez utóbbit sem talá-

24 „Andrea Corvato venuto de Sagrabia... riporta de li haversi nova, che in quelli precedenti giorni certo numero di Turchi sotto tre sanchachi erano scorsi a Dosallia, Dobrovar et Udnice, et subito ritorno indriedo cum represalie di anime et butine assai.” Zara, 1527. máj. 25. (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 224. h.). A Bihácsot, Kruppát és Repácsot fenyegető veszélyről rengeteg levél szól, példaként hadd hivatkozzak Alsó-Ausztria hatóságainak Battyhány Ferenc bánhoz írt levelére (1527. máj. 7., Bécs), amelyben „di Wascha in Wossen” „Wihitsch, Krupp oder Repetsch” elleni készülődéséről, és Jurisics Miklós védelmi erőfeszítéseiről számol be (OL Battyhány cs. lt. Missiles. N° 232.). A veglia-i proveditor jelentése, 1527. máj. 30.: „Item come il Bassà vol venir a la impresa di Clissa” (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 30. h.). Szó van még ezekről az eseményekről Frangepán előbbi jegyzetben említett levelében is, a horvát iratkiadásokban pedig (*Thallóczy L.–Hodinka A., E. Laszowski*) tucatjával olvashatunk a kért erősítéssel kapcsolatos iratokat. Tahy Jánosról ld. a 41. jegyzetet.

25 „...digando che a Cil et Lubiana l'intese che a la Metlicha erano di 15 milia turchi con 15 boche di artellarie”. Udine, 1527. júl. 12. (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 490. h.).

lom.) Lehet, hogy itt egy második portyázó osztagról van szó, mivel ez a Novi nem a tengerparti Novi de Vinodol, hanem a Gospić melletti Licki Novi település. Az is biztos, hogy ugyanekkor Buccari, Tersati és Fiume fölött is nagy török gyalog- és lovas had vonult el, fölégetve a Castelnuovo (Novigrád) és Kasztova között fekvő Klánát. (Ezek mind Fiumétól északra vannak pár kilométerrel.) Sőt, ugyanezen a napon Pinguentoból is török dúlásokról számolt be a helyi hatóság, amely csak a német területet (tehát Krajnát) érte. Valószínűbb azonban, hogy ez utóbbi hírek az előbbieket megkésett változatai, hiszen a helyszínnek (Fiume és a fölötté lévő hegyek, Krajna délnyugati része) mindkét esetben azonosak.²⁶

Ezek a török osztagok innen kezdve legalább egy hétig rettegésben tartották Krajna német–szlovén lakosságát. Augusztus 29-én Cividale da Friuli hatóságai azt jelentették Velencébe, hogy a Karszton át betört törökök visszafordultak, ugyanakkor Zenggből származó hírek szerint „Utviniknél”, 10 000 török gyűlt össze, akik Horvátországba és a Karszthoz készülnek visszatérni. (Utviniket sem tudtam azonosítani.) Vezéreik „Usztem bég vajda, Musztafa Buriszenics és Sziomot vajda”, akik közül az első név nyilván a híres boszniai bég, Gázi Hüsrevet takarja. Erről a seregről szólhat az pár nappal későbbi (szeptember 3-i), Udínében lejegyzett két, egybehangzó kémjelentés is, amely szerint 10 000 török lovas Grobnik fölött áll „a Tisánál”. Monfalconébe ugyanakkor olyan kémjelentés futott be, mely szerint ez a török had Vipávánál áll (Postojnától nyugatra kb. 20 kilométerre), elpusztította a „Boscón túl a Dolin völgyét”, a záskmányt pedig hazaküldték. Tüzérségük is van, és újabb csapatokat várnak, de nem tudni, hol akarnak támadni. Szeptember 7-éről, megint csak Udínéből származik a hír, hogy a Grobnik körül tevékenykedő török had bevette Frangepán Bernát egyik várát, 1000 foglyot ejtett, majd visszaindult Boszniába. Maga Ferdinánd király szeptember

26 A gyülekezésről legelőször egy zárai hírből értesülhetünk: „Di do sanzachi di Bossina et de Ducato partii con zente per correr, et far danno su quel di l'Archiduca”, 1527. aug. 18. (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 668. h.). A vegliai hír: „In questa hora, per più persone scampate da Novi et dal Vinodol sum stà advisato questa note passate tre sanzachi cum bono numero di turchi à pe et a cavallo” (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 672. h.). A duimi levél: „...una mia spia ... heri nel alba haveno visto cerca 200 turchi in Grobinich apresso Fiume,.... et da poi mezo zorno sono stati visti li turchi sul Carso et hanno brusato intorno fino et apresso Corgnol, et de là de Corgnol,.... et sono stati anchor sopra el territorio de Dovino...” (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 673. h.). Gorizia (a városkapitány jelentése Velencébe): „...turchi in numero 4000... feceno una corraria,.... in un certo loco dicto Fux apreso Corintinza, ... et arrivorono scorendo fino al Taber chiamato Comen, ... ne ha brusato da 50 vilazi...” (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 673. h.). Monfalconében a hírhozók elmondták: „...che nel territorio de Cragno si è fata una description de tutti quelli che pono et sanno operar schiopi, balestre et altre arme..., ma se mormora habbino esser mandati del principe. ... A Cervenec dicta Cima Negra ... incontrò tre soldati todeschi..., li quali gli feceno intendere tornasse indietro per rispetto de li Turchi..., Turchi brusavano a Senosechi a Pover.... et altre villazi circumcirca.” (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 882. h.). A második vegliai jelentés: „Novi...esser stà preso miseramente”, a török „se anderono verso Vratenich. ... sopra Buccari, Tersati et Fiume e passato uno grosso campo de turchi cum cavalli et zente assai,.... hanno brusato la Clava che è tra Castova et Castelnuovo” (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 687. h.). Novi de Vinodol októberben még keresztény kézen van. Jozefics Ferenc püspök onnan levelez: *M. Sanuto*: i. m. XLVII. 235. h. A pinguentói jelentés: „...cum gran preda de anime et de animal, havendo brusà ville assai di todeschi et non di altri” (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 670. h.). Valószínűleg e betörést említi I. Ferdinánd király is szept. 9-én Baithány Ferenchez írott budai levelében (*E. Laszowski*: Monumenta Habsburgica i. m. I. N° 72.).

27 A Cividale-i jelentés: „Quelli Turchi che sono corsi questi di nel Charso se ne sono ritornati. Vero e che per uno aviso da Segna se intende che a Utvinich, loco che fu del conte Zuan Carlovich, erano 10 milia turchi, li quali minazavano di ritornar Croatia et nel Carso. Li loro capitanei sono

9-én, a nemrég elfoglalt Budáról igyekezett rendelkezni a súlyos veszélyben lévő Horvátország megvédéséről.²⁷

[8] Pár nap múlva, szeptember 11–12. körül azonban újabb villámgyors támadás éri a vidéket. A 4000 fősnek mondott had Boszniából indult, és, hogy meglepetésszerűen támadhasson, három nap és három éjjel lovagolva értek el a Zengg fölötti „Holiz”-hoz, ahonnan Klána felé indultak tovább, égetve és rabolva. (Ezt a Holiz[o]t nem tudtam azonosítani. A helyszín és bizonyos névhasonlóság — ld. Gácsország-Halics — arra késztet, hogy Gacko vidékét sejtsem benne.) Szeptember 13-án Udinében Brinje környékén portyázó törökökről tudnak, ez nyilván ugyanez a csapat, amely innen azután visszafordult Bosznia felé. Ennek művük lehetett, hogy valamikor szeptember 17. előtt, a Zenggől Otocsácsba igyekvő Kruzscics Péter még mindig török portyázókba ütközött a Velebit sziklás völgyeiben. Ugyancsak erről a szinte egyidejű két betöréséről szól Jozefics Ferenc egy október 16-i, Noviból kelt levele is.²⁸

Az időpont ezúttal különösen érdekes. 1527. június 15-én a Maros–menti Sződ falunál Czibak Imre váradi püspök dél-tiszántúli nemesekkel, keresztesekkel és a segítségül kapott királyi zsoldoshaddal szétverte Jován hadának gyalogságát. Július 8-án Dévénynél Ferdinánd osztrák–cseh zsoldoshada benyomult Magyarországra. Július 22-én a Bácskába visszaszorult Jován cárt Szeged kifosztása közben halálosan megsebesítik, és Török Bálint a fejét véteti. Augusztus elején a Ferdi-

bassà Ustembeg vayvoda, Mustafa Burisenich et el vayvoda Simot.” (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 700. h.) Udine: „Uno esplorator venuto di sera di Goritia ha referito le gente turchesche esser allogiate a la Tisa de sopra Grobenich, ne intende siano movesti de li..., alcuni dicono che sono cavalli 10 milia” (*M. Sanuto*: i. m. XLVI. 23. sk. h.). Monfalcone: „... al Vipao, dove se diceva esser li dicti turchi..., qual disse esser stato fino a Castelnouvo, et li esserli certato dicti turchi haversi affirmato in una valle nominato Dolin, qual è de la del Bosco, et de lí hanno mandato via el bottino fatto, et aspettano altri turchi, per il che dice haver inteso fino a hora esser più di dieci milia tra pedi et a cavallo..., et dicesi haver artellarie con loro et che erano per levasse... . . . ma heri sera io fui certificato ditto exercito esser zonto in la campagna de Grobenich, et la hanno fatto alto aspettando una bona banda de loro. . . dicto exercito turchescho esser in campagna de Grobenich con numero più de 10 milia tra pedi et a cavallo, et fanno assaissime scale.” (*M. Sanuto*: i. m. XLVI. 24. h.) Az udinei jelentés: „...le zente turchesche qual erano su la campagna de Grobonich, haueano tolto un castello de conte Bernardin da Segna, qual non sapea nominar, ...in in quello tenevano in salvo da 1000 et più pregioni, et bon numero de animali grossi, et poi sono levati et andati a la volta de Bossina” (*M. Sanuto*: i. m. XLVI. 39. h.). Ferdinánd levele: „Cum acceperimus complures aliquot Turcas in regno nostro Croatiae nunc esse ibidemque morari nobisque persuasum fuerit, ut omnes eos qui per patrias nostras hereditarias ad servitia nostra conducti sunt in auxilium et resistantiam eorundem Turcarum mittamus”. (*E. Laszowski*: i. m. I. N° 81.) Ferdinánd valóban hadakat próbált küldeni a Grobnik környékét dúlól török ellen, Krajna és a Karszt védelmére: *M. Sanuto*: i. m. XLVI. 77. h. (1527. szept. 14-i, cividale-i értesülés).

28 Udine, 1527. szept. 13: „...a uno loco nominato Brigna erano bon numero de turchi a cavallo et a piedi...” (*M. Sanuto*: i. m. XLVI. 73. h.). Udine, 1527. szept. 15: Juri Corvato alapos felderítői jelentése. Előbb beszámol a korábbi, Grobnik környéki harcokról („...et che ... de Gromnich fin de qua da Castelnouvo 15 milia alla parte verso San Anzolo, turchi hanno brusate le caxe et chiese...”), majd jelzi, hogy „...zuoba da sera proxima lui alozá a Claua, et lí atrovo uno turco prexon, li disse che le zente turchesche in li passati zorni scorseno quei luogi erano più de 4000 cavalli coradori, oltri i ronzi de delle bagaie, et per trovar il paese alla sproveduta veneno in tre dí et tre notte dalla Bossina fino a Holiz diqua da Segna 10 milia... Et la sera driedo tornoro cum li pregioni et buttini a Claua, donde partite, et andorono verso Bossina”. (*M. Sanuto*: i. m. XLVI. 76. h.) Kruzscics kalandját, az ő szept. 17-én, Buccariban kelt levelére hivatkozva, az udinei helytartó jelentí Velencebe szept. 21-én: „...a Buccari, a li 17 veneno lettere del capitano di Segna, che volendo lui andar a la volta a de Ottozas, et fu assalto da turchi et cum gran fatica el se salvó in Segna..., diceva turchi esser grossi a piedi et a cavallo” (*M. Sanuto*: i. m. XLVI. 69. h.).

nándhoz pártolt dunai naszádosok Veresmart (Baranya megye) felől Buda ellen indulnak, 12-én János király még mindig csak gyülekező seregével elhagyja Ferdinánd zsoldosaitól fenyegetett székvárosát. Czibak Imre a Jován leveretése után nagy nehezen összetartott seregrésszel csak augusztus 23-án, Jászárokszálláson ér a király táborába. Szeptember 27-én Tarcal és Tokaj között I. János vereséget szenved az öreg Niklas von Salmtól, Ferdinánd főparancsnokától. Közben augusztus közepe és október közepe között Hans Katzianer egy kisebb zsoldoshaddal a Vág és a Nyitra völgyében szorítja visszább a jánospártiakat, Szlavóniában viszont augusztus derekától Frangepán Kristóf aktivitása a Szapolyai-pártot juttatja fölénybe, de mikor a gróf ugyancsak szeptember 27-én Varasd ostroma közben elesik, a hadiszerecse itt is a Habsburgok híveihez pártol.

Hüszrev bég és társai nagyszabású portyái tehát *követik* Ferdinánd király támadását, s alig néhány nappal előzik meg Frangepán Kristóf fölvonulását Varasd ellen. Egyelőre még nem gondoljunk a két fél közvetlen együttműködésére. János király ekkor még nem állapodott meg a törökkel.²⁹ Igaz, a török támadások célpontja a horvát végeken majdnem mindig valamely habsburgianus úr birtoka, esetleg maga Ausztria — a portyázók menet közben azonban nyugodtan zsákmányolnak Frangepán Bernát és fia, Kristóf jószágain is. Hiába suttozták egyesek, hogy a két gróf egy követ fűj az oszmánokkal; ők inkább nyugtalanul figyelték a történeteket, és részvétnyilatkozatokat küldtek a kárvallottaknak.³⁰

Szeptember végére Magyarországon a beháború eldőlni látszott: Frangepán Kristóf elestével Szlavónia elveszett, János király a Tiszántúlra, majd Erdélybe vonult vissza. A tavaszig véres, de nem túl jelentős utóvédharcok folynak Eger környékén, a Tisza és Kassa között, valamint a Felvidéken.³¹

Ferdinánd király közben bevonult Budára és megkoronáztatni készült magát Székesfehérvárott: az ünnepélyes szertartásra 1527. november 3-án sor is került az ősi koronázó-városban.

[9] Közben viszont a határ menti török bégek nyugtalanítani kezdték a Dráva-Száva közötti magyar végeket. Az időközben elhalt Báli utóda, Jahjaoglu Mehmed szendrői bég szeptember elején megjelent Szlavónia végein. Batthyány Ferenchez írt, már említett szeptember 9-i levelében maga Ferdinánd király is nyomtatékkal szolt az ország fenyegettségéről, de az általa remélt segítőknek nem akarózott a helyszínre sietni.³² Így azután a török Valkó megye maradékain valahol Palina táján keresztültörve október elején már Pécs környékét dülta, s talán a hó végéig ott is maradt. Bár előbb Nemti váránál a környék parasztjai, utóbb, már

29 Barta G.: Sztambul i. m. 98. skk.

30 M. Sanuto: i. m. XLV. 688.

31 E harcokról kandidátusi disszertáció (A mohácsi csatától a sztambuli egyezségig. [I. János király története, első könyv]. Bp. 1983.) eddig meg nem jelent fejezetében szölok, 275. skk.

32 „...sed quia nos regnum nostrum Slavonie nonnihl etiam referre et concernere videatur, idcirco commisimus, ut fidelis noster Erasmus Scheirer cum ducentis, provinciales nostri Stirie cum 300, Carniolani cum 300, Nicolaus vero Jurischitz, si per Turcas licuerit, cum omnibus suis, quos sub se habet, tibi in subsidium veniant”. (E. Laszowski: i. m. I. N° 81.) Kruzscics Péter írja egy spalatói ismerősének szept. 11-én, Zenggból: „El qual Principe me ha mandato a chiamar che debo transferirme da lui personaliter. Io non ho volú andar a Schiavonia, et lí se vederò el partito che sarà bene per andar, anderò, se autem, ma saperò gverner.” (M. Sanuto: i. m. XLVI. 74. h.)

viSSZAVONULTÁBAN, Zay Ferenc vagy Kunovics Mihály katonái sikeres rajtaütésekkel zavarták, szép zsákmánnyal sikerült hazatérnie. (A visszacsapásra nyilván valahol Marót környékén került sor, mivel Kunovics Marót és Barka várak kapitánya volt.)³³

[10] S ez még csak amolyan figyelmeztetés, a java a télen következett. 1527 karácsonya előtt a Jajca környéki falvakban török csapatok jelentek meg. Januárban Hűszrev és Murád a boszniai, Jahjaoglu Mehmed pedig a szendrő-belgrádi hadakkal hozzáfogott a nevezetes végvár ostromához. Jajca kapitánya, szeglaki Horváth János tíz nap elmúltával beszüntette az ellenállást. I. Ferdinánd már 1528. február 5-én megnótázta Horváthot, de ezzel nem segíthetett a bajon. Jajca elestével a környékbéli kisebb végvárak sem folytatták a reménytelen ellenállást. A király hiába fosztotta meg birtokaiktól a parancsnokokat, egyik erősség esett el a másik után.³⁴

A jajcai vész alaposan megrázta a magyar közvéleményt. János király kiáltványai és diplomáciai iratai hosszú időn keresztül érveltek Ferdinánd ellen ezzel a kétségtelen kudarccal. A régóta elszigetelt boszniai vár ugyan katonai szempontból nem volt több egy, az ellenséges terület közepébe ékelt, nehezen fenntartható támaszpontnál — de mint a régi dicsőség utolsó emléke, erkölcsileg nagyon sokat jelentett a magyarok és horvátok szemében.

Maga I. János — sikertelen tavaszi ellentámadás után — 1528 márciusában kénytelen volt kimenekülni Lengyelországba. Hívei ellenállása is fokozatosan gyengült: június 30-án elesett legfontosabb családi birtoka, Trencsén vára, július 2-án pedig utolsó erdélyi támaszpontja, Fogaras.³⁵ A Ferdinánd elleni várak azonban Tarnówból is hallatszottak — és hamarosan újabb tápot is kaptak.

33 Pécs: 1527. okt. 18-i eredetű budai hírek Venzonében, egy nyolc napja onnan jött firenzei polgártól: „Disse in brevitio li Turchi sono a le Cinquechiesie” (*M. Sanuto*: i. m. XLVI. 27. h.). A budai hatóságok beismerését a történetekről *Szalay László* ismerteti (Magyarország története IV. Leipzig, 1854. 72.). János király utóbb (1528. ápr. 8., Tarnów) azt állította, Ferdinánd koronázásakor (1527. nov. 3.) a török Székesfehérvártól mindössze 7 mérföldre (kb. 60 kilométerre) járt (*G. Pray*: i. m. I. N° 125.). Tény, hogy Ferdinánd maga is elismerte szept. 27-i esztergomi levelében (idézi *Szalay L.*: i. m. IV. 76/2. jegyzet): „...les Turcz... ont desia faitz depuys que suis en ce dit royaume ne trois courses jusques a dixsept lieux près de Boude” (a 17 mérföld, ha német mérfölddel számolunk, kb. 130 kilométer). Zayt és Kunovicsot *Ursinus Velius* váltogatja: *De bello Pannonico libri decem*. Vindobona, 1762. 17. sk.: „Turcae... nacti occasione ad arcem Nemethi transito flumine... pervaserunt, quos praedam ante se agentes... hanc fere omnem recuperavit, illos magna ex parte inscientes oppressit. [*De kicsoda? Velius nem mondja!* — *B. G.*] Porro Turcarum equites complures ausi latius vagari, et usque ad Palmam castellum excurrere, Franciscus Zay, strenui audacique viri opera intercepti, partim trucidati, partim capti sunt, e quibus tres Budam ad regem adduxit. Eos rex... illustri viro D. Antonio a Mendosa Caes. oratori in servitutum dedit.” ill. 40.: „Dum haec in Alba geruntur [i. Ferdinánd megkoronázása], Michael Kunorat Turcarum cohortem, qui praeda illecti agros incursione facta populabantur, intercepti... . In Albam cum tribus captivis integris transmittit ad regem,... captivi a rege Antonio Mendossae, Caesareo oratori donati sunt.”

34 *Asbóth Jenő*: Jajcza, a magyarok utolsó végvára Boszniában. *Budapesti Szemle* 44 (1885) 339., ill. *Thallóczy L.–Horváth J.*: i. m. 261. Hír Vegliában a török ostromról, 1527. dec. 28.: („Et par Turchi siano venuti in li borgi di Jayza...”) (*M. Sanuto*: i. m. XLVI. 528. h.) Horváth megnótázása: OL, Motesiczky család levéltára (P 506) I. csomó. Jajca után egy sor környező kisebb erősség is megadta magát, felsorolásukat lásd Istvánffyánál: N. Istvánfi: i. m. 148.

35 Trencsén megadásáról: *Acta Tomicana* i. m. X. N° 285. Az eseményekről: *Acsády Ignác*: Magyarország három részre oszlásának története. Bp. 1897. (A magyar nemzet története V., Szerk. Szilágyi Sándor.) 71. Fogaras elestéről: *Roderich Goos*: Die Siebenbürger Sachsen in der Planung deutscher Südostpolitik. Wien, 1940. 146. és 149. 266. jegyz.

1528. április 9-én Velencében hírül vették: a zenggiek megegyeztek a törökkel. Talán ez a hír torzult el a messze távolban annyira, hogy két hónapra rá János király Jajca mellett Zenggnék, majd Klisszának elvesztését is ellenfele bűnül rója majd föl.³⁶

Klissza a valóságban még állt, s Zengg sem igen jutott túl az egyezkedésen, ha ugyan igaz volt a hír.

[11] Már sokkal több hitelt adhatunk viszont a Domenego Zaratini által 1527 decemberében Bécsben és Budán összeszedett értesüléseknek, melyek szerint a török a Dráván át Pécsig pusztít. Errefelé a szendrőiek még októberben megnyitották az utat, s alighanem e második dunántúli portyával kapcsolatos Marót várának újabb ostroma is. A kis valkói erősséget azonban ezúttal is sikerült megmenteni: a Jován-féle háború neves túlélője, Habardanecz János mindössze 700 lovassal és 300 gyalogossal szétugrasztotta a törököket. A tél rendkívül kemény volt, a folyók mind befagytak, a magas hóban néha még a lovak is elakadtak.³⁷

Egy bizonyos: az eddig meglehetősen nyugodt dél-magyarországi hadszíntér tavasszal ismét megélelénkült. Márciusban még csak rebesgették, hogy a török két hatalmas sereggel jön János király segítségére, az egyik Németország, a másik Perényi Péter vára, Siklós(!) ellen indul majd.³⁸ E híreszteléseknek egyelőre nem volt folytatása.

[12] Miután egész télen át vadabbnál vadabb hírek szállongtak a Belgrádban vagy Péterváradon készülődő óriási török seregekről, 1528 áprilisának elején viszont egy nagyon is valóságos oszmán hadoszlop nyomult be egészen Szegedig. A várost kifosztották, a környéket Gyuláig, Ceglédig rémületbe ejtették. A rabszolgapadászat fényes eredménnyel járt, Velence Sztambulba utazó új követe, Tomà Contarini májusban Szarajevóban megdöbbenően sok magyar rabot és magyarországi zsákmányt látott.³⁹

36 „...et che Segna si havia capitolato con Turchi” — jelentik Pinguentóból Velencébe 1528. ápr. 9-én (*M. Sanuto*: i. m. XLVII. 209. h.). János király vádjai a Birodalmi Gyűlésnek ápr. 13-án: (Deutsche Reichstagsakten. Jüngere Reihe: Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V. VII/1–2. Göttingen, 1963. ² N° 51.), azután a VIII. Henrik angol királynak küldött máj. 16-i levelében (Letters and Papers Foreign and Domestic of the Reign of Henry VIII. Red. J. S. Brewer. IV/2–3. London, 1872–1876. N° 4272.), a doge-nak írt 1528. máj. 22-i, tarnóvi levelében (*M. Sanuto*: i. m. XLVIII. 238.), a Kassának küldött máj. 29-i levelében (Kassa v. lt. Schwarzenbachiana, N° 1241.). *Uő.* még Acta Tomiciana i. m. X. N° 271.

37 Zaratini jelentése (1528. jan. 13.): „la Drava e giazata, et che turchi fanno gran corarie su l'Hongaria fino a Cinque Chiesie et menado via hora 25, hora 30, hora 50 anime” (*M. Sanuto*: i. m. XLVIII. 483. h.). Marót ostromáról *C. U. Velius* ír (i. m. 47.): „Sub hoc tempus Turci, glacie adstrictis fluvii, qui Marót insulam et arcem cingunt, nocti occasione arcem obsidione praemebant, cui auxilio veniebat Joannes Haberdanatz Posgensis cum CXX equitibus et peditibus CCC., obsessi ope m laturus. Is Turcas in equis circiter trecentos pabulatum prosectos audaciter agressus cecidit, et fugam dedit. Qui quidem tumultus in castra hostium perlatus tantum terroris caeteris incussit, ut solverent obsidionem, relictis impedimentis omnibus.” Erre a portyára vonatkozhat az az 1528 elején Cividale da Bellunoban fölszedett hír is, hogy „alcuni che venivano de Hongaria [és azt mondják, – Kiegészítés B. G.] come Turchi erano trascorsi in quelle bande et preso et menato via de anime 3000.” (*M. Sanuto*: i. m. XLVI. 563. h.)

38 Siklósról egy „Depentor” álnevű kém jelentése szól, 1528. márc. 20., Velence: *M. Sanuto*: i. m. XLVII. 122.

39 Az álhírek közül pl.: *M. Sanuto*: i. m. XLVI. 42. Egy magyar dominikánus híreiből, aki máj. 8-án jött el Budáról. Jelentés Venzonéból Velencének, 1528. máj. 31.: „[Li turchi] ... le qual i zorni passati hanno preso Segedin cum presa de assainissimi christiani et preda de animalii..., ... se divulga Abraim bassa esser zonto a uno luogo nominato Seremiuculoch, quel luogo alias fu del duca Lorenzo de Bosenaa...,” (*M. Sanuto*: i. m. XLVIII. 26. h.). Szeged veszedelméről Sadobrics Péter

[13] A szegedi veszedelmet rövidesen még nagyobb betörés követte. Májusban Újlak és Belgrád között nagyszabású csapatkoncentráció kezdődött. Állítólag hét szandzsákbég — a „várbosznai” (boszniai), a „hercegbosznai” (mosztári), a szendrő-belgrádi, a nikápolyi, a kruseváci, a „sóbányai” (izvorniki) és nisi — haderejét vonták össze. Magyarországra érkezett hírszerzői jelentések szerint a bégek (akik között a már halott Bálit is emlegetik) előbb a szerémi hídfőállás kiszélesítésére készültek, majd Zágrábon át az örökös tartományokba akartak betörni. Az akció május utolsó napjaiban indult. Marótot, a hozzá közeli Nemptit, Pozsega-Újvárt és a Száva déli partján lévő Barkát zár alá vette a török. A május 28-ától ostromlott Barka kapitánya, Kunovics Mihály otthagya állomáshelyét, s Budára rohant pénzért és katonákért könyörögni. Semmit sem kapott.⁴⁰ Barka természetesen nem-sokára elesett, s július elején már az egész török ármádia a Száva és a Dráva között állt. Erejére jellemző, hogy Beriszló István, aki a közeli (Duna-bal parti) Szentlászlóról tehetetlenül nézte végig a harcot, sokáig abban a hitben volt, maga a szultán áll vele szemben. Részben ezért is szólította föl július 3-án a Helytartóságot, vegye át tőle a Duna-Tisza közén lévő Bács, Félegyház, Szalka és Dobor várait, mert ő maga képtelen azokat megvédeni. Tahy János július 4-én Djakovárról jelentette, hogy a „várbosznai pasa”, tehát Hüsrev boszniai bég Pozsegába fog törni, a had többi része pedig Szabács és Belgrád felől kiindulva ismét Marót

gyulai várnagy is megemlékezik gazdájához, Brandenburi György őgrófhhoz írt 1528. ápr. 10-i, budai levelében, sajnos, a kiadás csak regestát tartalmaz: „Vészír Szeged felől a török közeledése miatt. A ceglédiek menekülése előlük” (*Veress Endre*: Gyula város oklevéltára. Bp. 1938. N. 138.). Tomà Contarini: „Qui vedesemo una gran quantità de puti hongari schiavi et molte altre cose depredate ne l'Hongaria”. *M. Sanuto*: i. m. XLVIII. 42.).

- 40 A hírszerzők sok tekintetben túlzó jelentéseiről a Helytartóság számol be, 1528. máj. 28., Buda: „Scire itaque dignetur Majestas Vestra, alias atque alias exploratores per hos dies ad nos esse perlatas. Heri autem exploratorem dominae viduae palatinae [*Perényi Imre özvegye*], qui in hoc servicii genere et apud archiepiscopum condam Colocensem [*Tomori Pál*] et ipsam dominam viduam multos annos servivit, audivimus. Affirmat hic, fuisse se in Thurcia per hoc tempore et usque ad locum, qui Nysa dicitur [*Nis*], processisse. Cesarem quidem Thurcarum non egressurum hoc tempore, delegisse tamen septem bassas, huius belli duces et capitaneos, hoc est bassam de Werbozonnya, Herczegowyth, bassam Balibeeg, Mehmetbeeg, nandoralbensem, nicopoliensem, Kwsoczay, Sobanyay et Nysy, eo mandato, ut castra primum Marooth, Barka, Nemethy, Wywar expugnent et in potestatem redigant. Sedem deinde belli apud Zagrabiam statuunt, unde in Sclavoniam et Posegam, Carniolam et Carinthiam aliaque majestatis Vestrae dominia crassentur... Affirmavit eciam, bassas ipsos sequenti mense omnino se moturos. Gentium sive copiarum ipsorum dixit ad sexaginta hominum milia se extendere.” (*A. Ivić*: i. m. 366.) Máj. 13-án jegyezték le Velencében, egy Budáról jött kereskedő elbeszélése nyomán: „Una grande quantità de turchi sono in Petervaradin et Vilach, et non fanno danno, tamen pagano mal le victualie” (*M. Sanuto*: i. m. XLVIII. 17. h.). Kunovicsról: Szalaházy Tamás kancellár jelentése I. Ferdinándnak, 1528. jún. 3., Buda: „Barka Vestre Majestatis arx, que ultra Savum flumen sita est, a die Jovis, ut Michael Kunowith, eius arcis prefectus refert, qui Bude stipendium nunc efflagitat, oppugnatur. Ea capta Maroth et Wywar hostes aggrediuntur. Despoto et aliis servitoribus Majestatis Vestre, qui illi in partibus serviunt, item comitatibus Valko et Posega scripsimus, ut arci succurrant...” *Alekša Ivić*: Spomenici Srba u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji. Novi Sad, 1910. N° 8., Ferdinánd király levele a két horvát-szlavón bánnak, 1528. jún. 6., Buda „Satis, ut arbitramur, iam exploratos habetis Turcarum conatus, qui ut nos allatum est, his diebus arces Barka, Maroth et Wywar obsidebunt..., Mandamus igitur fidelitati vestre, ut cum gentibus tam vestris, quam dominorum et regnicolarum Sclavonie ad vim repellendam et obsessis vel obsidendis arcibus succurrendum parati et intenti esse debeatis, habendo mutuum cum fideli nostro illustri Stephano despoto, capitaneo nostro Sirmiensi...” (*E. Laszowski*: i. m. I. N° 119.).

ostromára készül. Közvetlen veszély fenyegeti a gradiskai gázlót is, ezért elsősorban oda kért a megyétől erősítést.⁴¹

Az országban kitörőben volt a pánik. A mohácsi halottak eltemetéséről közismert Kanizsai Dorotya, hatalmas birtokok úrnője június derekán Batthyány Ferencnek az ország legnyugatabbi részén lévő várában, Németújvárott keresett magának biztos menedéket. Az ellentámadást, amelyre Ferdinánd buzdította híveit (s különösen szerémségi főkapitányát, Beriszló Istvánt), nem lehetett nyélbe ütni. Beriszló önmagában gyönge volt, a segítségére siető néhány főurat pedig hamarosan visszafordulásra készítette, hogy a török az ő saját birtokaik határán is megmozdult.⁴²

[14] Megállta-e Marót és Nemti a próbát? Sajnos, erről már nem szólnak adataink. Én úgy hiszem, a két vár végül törvényszerűen elesett. A szerémi hadszíntér augusztusra mindenestre újra elcsöndesedett — helyette a Temesköz borult lángba. A Valkó felől visszábbhúzódnó csapatokat, ugyanis az eredeti célpont, Szlavónia helyett ide irányította Kászon vajda, Újlak török parancsnoka. Mindenestre Bakics Pálnak augusztus végén Szerémújlak felé kiküldött portyázói ott már alig néhány törököt találtak.⁴³

41 A Helytartóság jelentése a királynak 1528. júl. 19.: „Ceterum venit nunc dominus despotus Rasacie..., petit supplicatque ut sibi provideatur utque castra Bachiense, Feleghaaz, Zatha et Dobor e manibus suis accipitur, se enim non esse tante facultatis tantarumque virium, ut hujusmodi necessitatibus provideant...” (*A. Ivic: Istorija i. m. 89., 367.*). Tahy János Pozsega megyének, 1528. júl. 4., Djakovár: „...idque dominacio vestra magnifica ita credat, sicut credit deum esse in celis, quod bassa de Werboznia, qui iam se movit hiis proximis tribus diebus a die datarum presencium comitatum de Posga et has partes invadere vit, ceterum alii exercitus sew copie Thurcarum, tam equitum, quam eciam peditum iam inter castrum Nandoralbense et Sabacz sunt unacum bombardis, qui pro certo castrum Maroth expugnare volunt peditesque eorum sub dicto castro relinquunt, equites vero penes castrum Posgawar banderia statuent, et castra metare volunt, et exinde depredate et devastare has partes transibunt, hanc autem famam attullit nobis quidam explorator, qui pro certo in exercitu Thurcorum personaliter fuit[...]. Ceterum cum iam literas perfecimus, venit nobis fama, ut omnino ad vadum Gradischa Thurci veniunt, cum maximo exercitu...” (*E. Laszowski: i. m. I. N° 121.*). Tahynak erről a szándékáról egyébként Batthyány Ferenc bán is tudott, s két nappal később, júl. 6-án írta Racsból (a Száva mellől) Báthory István nádornak: „[Johannes] Tahy... periculo regni intellectu fuit cum gentibus suis in Sirimiensi, nunc vero reversus properat versus vadum Gradischa” (*Thallóczy L.–Hodinka A.: i. m. I. N° 535., a közlésben hibás 1527-es évszámmal.*)

42 Németújvár: OL, Magyar (Pozsonyi) Kamara Archívuma (=MKA) Acta Publica (E 142) 34/18 (1528. jún. 21.). A nemesség távolmaradásáról Batthyány Ferenc ír keserű jelentést Ferdinánd királynak (1528. aug. 9., Újudvar): *E. Laszowski: i. m. I. N° 124.*

43 Batthyány Ferenc bán Beriszló István despota feleségétől kapott kémjelentésekre hivatkozva 1528. aug. 9-i újudvari levelében írja Ferdinándnak, „Thurcas esse in Sirmio cum magna copia gencium, omnia instrumenta bellica eciam ad expugnationem castrorum necessaria secum habentes” (*E. Laszowski: i. m. I. N° 124.*). A Szerémségből frissiben visszatért Bakics Pál értesülései alapján írja meg Szalaházy Tamás 1528. szept. 1-én, Budáról: „Venit Budam ipsa hora Paulus Bakyth,... is narrat, se proximis diebus misisse equites quingentos ad Wylak, qui equos si per occasionem liceret, raperent, equum quidem nullum esse repertum, oves septuagintos et boves aliquos ad se actos, janiczaros septem captos, ea quibus cognoverit, Turcos, quorum numerum dicit fuisse acanchios XVI milia, qui scilicet nuper ad partes Themiensienses irrumperant. Voluisse initio, uti ferebatur, Sclavoniam ingredi, sed Cazzon, qui prefectus est Uylak, affirmans, in Sclavonia silvas ac multa regionis impedimenta (esse)...” (*A. Ivic: Istorija i. m. 368.*). Jellemző, hogy Révay István főkapitány ugyanekkor Egerből azzal biztatja Kassa városát, hogy a Duna-Tisza közén nincs török, 1528. szept. 7.: „Turci vero inter Ticiam et Danubium nulli sunt” (Kassa v. lt. Scahwartzenbachiana N° 1320.).

A magyar felderítők, akik e hírt továbbították, nem adták okát a haditerv-változtatásnak. Mi azonban sejthetjük, hogy mi történt.

János király, még rövid 1527. végi erdélyi tartózkodása alatt, követet küldött a Magas Portára: békét kért, és szövetségét ajánlotta a szultánnak Ferdinánd király ellen. 1528 augusztusában pedig, mikor a határ menti bégek oly látványosan megfordították haditervüket, János királynak az a lengyel diplomatája, aki 1528 februárjában ura nevében megkötötte Sztambulban a magyar–török szövetséget, Laszky Jeromos hazafelé igyekezvén éppen Szendrőn járt. Laszky magával hozta a szultán legújabb parancsait, melyek úgy szóltak: a határ menti bégek segítsék elő János király visszatérését. Laszky tudta, hogy királya legerősebb otthoni serege Lippán állomásozik, azt pedig még egy gyerek is megérthette: a Lengyelországból hazakészülő király számára Szlavónia igencsak távoli hadszíntér. Ezért aztán nem nehéz feltennünk, hogy a határ menti bégek a Laszkytól hozott parancsok alapján változtattak terveiken s döntöttek a Temesköz megtámadása mellett. (Emellett szól, hogy még olyan hírhez is akadt, aki szerint maga Laszky állt a Péterváradon gyülekező törökök élére! Temesvárott éppen a megelőző hetekben rendezkedett be I. Ferdinánd új temesi ispánja, enyingi Török Bálint.)⁴⁴

[15] A dél-magyarországi térséghez képest eddigi adataink szerint továbbra is viszonylag nyugalmasnak látszik a szlavón végvári vonal. Egyetlen török betörésről van csupán hírünk e periódusban, igaz, arról Bornemissa Pál királyi titkár 1528. június 21-én azt írta Pettauból Batthyány Kristófnak, hogy az június 13-án egészen Kaproncáig, tehát majdnem a Mura drávai torkolatáig jutott.⁴⁵ Ezután csak szeptemberből van újabb török hírünk e vidékről, ez sem tartalmaz azonban többet annál a híresztelésnél, hogy Zágráb püspöke, Erdődy Simon Csázmánál török–magyar csapatokat gyűjt s szabad utat ígért az akindszoknak Stájerország és Krajna felé. (Erdődy püspök ekkor már megint meggyőződéses jánospárti volt.) Az értesülés „megbízhatóságát” mutatja, hogy egy füst alatt azt is tudtul adja: a török 15 000 embert hajtott el Magyarországról, de nem vitte át őket a határon, mert bizonyítani akarja jóindulatát...⁴⁶

[16] Annak megállapításához viszont, hogy a horvát végeken 1528 tavaszán sem javult a helyzet, elég, ha elolvassuk I. Ferdinándnak 1528. április 10-én a messi Prágából Batthyány Ferenc bánhoz írott levelét. A király meglehetősen ingerülten tudatja a bánnal: őt tartja felelősnek azért, hogy a török „Rudelsberg” mellett betörhetett Krajnába és súlyos károkat okozhatott a tartományban. (Rudelsberg nem szerepel egyetlen német térképen sem, valószínűleg olvasati hiba Adelsberg, azaz Postojna helyett.) A nagyszabású portyát e levél értelmében február végére, március elejére tehetjük. Pontosán akkorra tehát, amikor Velencébe olyan hírek érkeztek, hogy 1000 török lovas azon az úton, ahol tavaly is járt,

44 Laszky jelenléte Szendrőről: Acta Tomiciana i. m. X. N° 370. és 409. Maga a Helytartóság vélte úgy, hogy Laszky Péterváradon van: 1528. aug. 31., Buda. (*Bunyitay Vince–Rapaics Rajmund–Karácsnyi János: Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából* [=Egyháztörténeti emlékek] I–V. Bp. 1902–1912. I. N° 407.) Temesvár: Enyingi Török Bálint. A bevezetést írta és a forrásokat közléteszi *Bessenyei József*. Bp. 1994. XI.

45 Bornemissa Pál királyi titkár levele Batthyány Kristófnak, Pettau, 1528. jún. 21.: „Quando Turchy sabbato preterito usque ad Kapronchia excursiones fecerant, in Nedeche eram”. (OL. Batthyány cs. lt. Missiles N° 7146.)

46 „...li turchi hanno menate via piú di 15 milia anime, non le hanno menate in Turchia ma zosa a la bassa, che fanno demonstration de non voler desfar l’Honagria...” (*M. Sanuto: i. m. XLVIII. 434. és 474.*)

„Pinca”-ig, a főherceg egy városáig nyomult, és óriási pusztítást végzett. Más hírek már egyenesen arról szóltak, hogy a török elfoglalta Horvátország nagy részét, s a lakosság német és olasz területre menekül (március 14). Megint más híradás szerint Udinében a hatóság úgy értesült, hogy az oszmánok ekkoriban egészen Postojnág portyáznak (március 13).⁴⁷

Igaz, nyárig itt sem tudunk más hadieseményről. De azután július elején híre jött, hogy a boszniai csapatok megint Horvátország ellen készülnek. Karlovics János gróf ugyanekkor családi birtokai megerősítésén fáradozik. A helyzet súlyosságára jellemző, hogy Batthyány már július 6-án írásban közölte a Helytartósággal: lemond tisztéről, mert képtelen megvédelmezni a rábizott társországot a jánospártiak és a török ellen.⁴⁸

[17] Míg a lemondólevél elindult a maga hosszú útján, bekövetkezett a baj. A török valóban megindult, ismét keresztülszáguldott Horvátországon, s július 10-e körül már „Trevisánál” (valahol Gorizia környékén) és Ljubljánánál járt.⁴⁹ A július 18. előtti napokban Gorizia és a vele nyugatról(!) szomszédos Cremons vezetői elmenekültek a város környékén megjelent törökök elől Gradischába.⁵⁰ Valószínűleg e portyáról szól Karlovics János bán Ferdinánd királyhoz Újudvarról augusztus 9-én írt levelében, amelyben megemlíti, hogy az elmúlt napokban a török elnéptelenítette Krajnát. Karlovics gróf egyébként a maga részéről a Korbáviához oly közeli Udbina felé küldött ki felderítőket, akik azzal a hírrel jöttek vissza, hogy további támadások várhatók Krajna irányába.⁵¹

47 A prágai levél: „Recepimus Turcos per fines ducatus nostri Carniole nuper usque ad castrum Rudelsberg cum gentibus suis non excedentibus numerum stipendiariorum quos tibi internemus devenisse et irruptionem fecisse. Sicque propter tuam et tuorum incuriam damna complurima subditis nostris dedisse.” Raspo, 1528. márc. 11. (*E. Laszowski*: i. m. I. N° 113.) Márc. 8-i hírek: „avisa, come per relation haute a di 8, cavalli turchi corse su la Pinca, loco de l'Archiduca, et hanno menato via assae anime, femene et puti, et fatto danno grande, et ancora non sono levati, et sono venuti dove corseno l'anno passato” (*M. Sanuto*: i. m. XLVII. 144. h.). Az udinei hír, márc. 13.: „li turchi hanno corso apresso Postoyna, et de anime haver fatto assai prede” (*M. Sanuto*: i. m. XLVII. 87. h.). Nyilván ezzel függ össze az a toborzás, amelyet a török ellen hirdettek meg Ljubljánában, valamikor 1528. ápr.-ban: *M. Sanuto*: i. m. XLVII. 297. h.

48 Kruzics Péter levele Gerendi Miklós kincstartóhoz, 1528. máj. 15., Klissza: *E. Laszowski*: i. m. I. N° 118. — a segélykérő levelekből ugyane forráskiadásban van több darab is. A lemondás (1528. júl. 6., Rácsa): *Thallóczy L.–Hodinka A.*: i. m. I. N° 535.

49 Jelentés Venzonéból, 1528. júl. 12., Udine: „Habbiamo che heri alla Trevisa se trazzava botte de artellarie in segno che turchi erano fora, et se diceva esser zonte lettere alli mudari della Trevisa che essi turchi scorevano a la volta de Lubiana et de Cragno” (*M. Sanuto*: i. m. XLVIII. 235. h.). Biztos, hogy nem Trevisáról van szó, hiszen az Udine mögött van! 1528. júl. 13., Udine: „.... la septimana passata turchi in bon numero hanno corso fino a le parte di Lubiana et per el Cragno verso Gorizia brusando et fasando gran butini..., dicti turchi fanno dui campi, uno per la volta de Vi-ena, et l'altro per queste parte verso Goritia”. (*M. Sanuto*: i. m. XLVIII. 264. h.) A helytartó jelentése: 1528. júl. 14., Udine: „.... per diverse vie turchi esser corsí a la volta di Lubiana, et ho mandato uno expolator per intender..., et mi ha referito esser la verità che ditti turchi la septimana passata hanno corso fino a le parte de Lubiana, et facto gran butini sono partiti”. (*M. Sanuto*: i. m. XLVIII. 263. h.)

50 „Heri s'è sentito da Gorizia tirar molti colpi di artellarie, che sono segni di incursion di turchi..., quelli signori di Gorizia e da Cremons sono fugiti a Gradischa per dicti recursion di turchi...”. (*M. Sanuto*: i. m. XLVIII. 281. h.)

51 Batthyány levele: „....hiis superioribus preteritis diebus Thurce ducatum vestre serenitatis Carniole depopulaverint...” (*E. Laszowski*: i. m. I. N° 124.). Karlovics jelentése, 1528. aug. 20., Medve vára: „....familiares nostri sub Wduinga tres captivos captiuerunt, ... illi autem captivi dicunt in medietati istius mensis exercitus magnus Carniolam ascendet” (*E. Laszowski*: i. m. I. N° 125.).

[18] Ezután úgy egy hónapnyi szünet következett. Az újabb török készülődésből végül szeptember végén kerekedett ki a következő támadás: a boszniai csapatok Krajna felé indított, ez évben immár sokadik portyája, melyet az „új mosztári pasa” vezetett. Valamikor a szeptember 20-a előtti napokban Karlovics bán a nemrég elvesztett Udbina „alatt ellovagolva” besliákat akart foglyul ejteni, de csak néhány, a várkapunál ügyelgő gyalogot tudott elkapni, mivel a lovasság éppen „úton volt”. A foglyok aztán beszámoltak neki arról, hogy a lovasság a várparancsnok vezetésével Frangepán Bernát uradalmára támadt, mire Karlovics 300 lovassal elébük akart kerülni, de nem sikerült megtalálnia őket. Azt is elmondták, az új mosztári pasa „Hocza” (nyilván megint a Gacko-völgy) felől éppen aznap akar elindulni Krajna ellen. Mindkét bán jelentései eljutottak az udvarba is, így azután jutott idő a védekezés előkészítésére. Karlovics János bánnak — igaz, ő eredetileg Erdődy Simon zágrábi püspök, János király legerősebb szlavóniai híve ellen készült — még némi német gyalogságot is sikerült szereznie Krajnából, ezenkívül „felültették” a környék parasztságának egy részét is. A velencei hatóságok még ezután is jó darabig abban a hiszemben voltak, hogy a nagy nehezen összeálló had valójában Zágráb ellen készül: a törököt ők Udbinánál tudták, az pedig messze volt Cittanovától, ahol a zsoldosok gyülekeztek. (Ez a Cittanova a mai Novo Mesto, a Krka mentén, Metlikától 25 kilométerre északnyugatra).⁵²

Noha ez utóbbi jelentés már beszámol a német és török csapatok közötti kisebb összetűzésekről, az első tényleges hadijelentések valamikor szeptember végéről valók: az isztriai Raspo várának velencei kapitánya számol be ekkor arról, hogy török csapatok törtek a „főherceg területére”, és 15 falut föléttek. Nyilván megint Krajna területe volt az áldozat, de a főerő ekkor még messze volt: csak október 1-én jutott el Otocsác közelébe.⁵³

52 Karlovics jelentése útjáról Batthyány Ferencek, 1528. szept. 20. Mutnica: „... nos iter sub Wduingam fecisse desiderantes bisliis aliquo modo decipere, qui tunc tempore non erant intus, quia et ipsi iter facerant, ibi autem aliquos pedites in januis castris lanceis vulneravimus, aliquos vivos captivavimus, ...vivos captivos nobis vera veritate dixerunt, uti quidem novus bassa de Mostar cum exercitu usque ad dies VIII exiturus sit et ut die hodierna, in vigilia sancti Mathei apostoli se movere ex Hocza debet, et ut ibi versus Carniolam...” (E. Laszowski: i. m. I. N° 128.). Ugyanő Nicolaus de Turri ljubljana kapitánynak, azonos dátummal: „Illi vivi turci nobis dixerunt, qualiter castellanus Vduine cum ceteris bezliis, id esse Turcis equitibus, dominium comitis Bernardini de Frangepanibus transivit, quem post soli in persona cum CCC equitibus fuimus ituri et dies III 1/2 tot noctes in via expectavimus, sed infortuna nostra aliqua via, qua unquam amplius equites transierunt circa mare aufugerunt...”. A bán azt kéri ezután, küldjön neki a címzett katonákat, „ut se congregarent penes Yastrebarska”, a kapitány pedig „... sine mora versus Methlikam ascendat” (E. Laszowski: i. m. I. N° 129.). A jelentéseket Batthyány továbbította a királyhoz N° 131. Udinéből augusztus vége óta egyre jöttek a hírek Velencébe a német hadi készülődésről, de azokról ők is úgy tudták, Erdődy Simon ellen készülnek: *M. Sanuto*: i. m. XLVIII. 434. h. Az udinei helytartó gyanakvó jelentése Velencébe, 1528. okt. 6.: miután leírja, hogy Cittanovában, Zágrábtól 1 napi járóföldre 8000 fős had gyűlt össze, megjegyzi, Zágráb ellen készülnek „... et tanto più che Cittanova è lontana da Uduim, loco de turchi fabbricato novamente, doi giornate. Con le zente turchesche qual sono in dicto loco continuamente le zente doprescritte del Principe scaramuzano, et hanno havuto di danni assai per esser bon numero de turchi in ditto loco de Uduim” (*M. Sanuto*: i. m. XLIX. 46. h.).

53 „Come turchi sono corsi su quel di l’archiduca, a [...], et brusato 15 ville, et menato via anime 200.” 1527. szept. vége Raspo (*M. Sanuto*: i. m. XLIX. 8. h.). Kruzics Péter jelentése Fiuméba, 1528. okt. 2.: „Sapiati qualmente el campo de Turchi grandissimo e zonto apresso Otocac, tanto a cauallo quanto a pedi.” (E. Laszowski: i. m. I. N° 133.)

Bár ez a nagyobb osztag is hozzákezdett a pusztításhoz és a zsákmányoláshoz, három nappal később Karlovicsnak sikerült elébük kerülnie, s október 4-én egy „Wolau” nevű, Horvátország határán, a Breznica vizénél lévő vár mellett csatára kényszerítette őket. (Sajnos, ezt a települést sem sikerült azonosítani. Olasz forrásokban Varadin-nak mondják, és a horvát–krajnai határra teszik. A Breznica ezért minden valószínűség szerint a Branica patak, a Vipava déli mellékvere, Wolau/Varadin pedig talán a mai Branik vár-rom.)

A csatáról szóló híradások eléggé ellentmondásosak. A Velencébe eljuttatott első jelentések is egy héttel az esemény után íródtak, és csak abban egyeznek meg, hogy a rablott zsákmánnyal és több száz rabbal vonuló törököknek a „németek” útját állták, mire azok lemészárolták foglyaikat és harcba kezdtek üldözőikkel.⁵⁴ Már a törökök létszámában sincs egyetértés, ahogy időben távolodunk az eseményektől, úgy nő az 1000 körüliről 4–5000-re, a keresztények száma pedig egyenesen 15 000-re! Az első híradások még nagy keresztény sikerről szóltak, később aztán bolyongó német zsoldosok súlyos vereség hírét hintették el mindent. Az azonban bizonyos, hogy több előkelő török is elesett, köztük Szkander „vicepasa” (alajbég?), és maga a parancsnok, akit a mosztári „pasával” azonosítottak. A keresztény oldalon pedig életveszélyesen megsebesült, éspedig saját, állítólag hátrálni akaró német katonáitól, Karlovics János bán.⁵⁵

54 Jelentés Monfalconéból, 1528. okt. 11-én: „... è cose certa che li alemanni hanno fatto facende con Turchi, ma hanno hauto la pegior. Anche de Turchi ne sono restati assai de loro..., ... havendo corso zerca 1000 turchi et fatto bottino de bestiami et de zerca 300 christiani, andando con la preda via, alemanni li tolseno la strada. Dove turchi se veteno questo, subito se miseno ad amazar li presoni, poi se miseno streti in battaia, et deteno dentro contra christiani, de li quali hanno fatto gran taiada...”. A folytatás egy Duimból érkezett felderítő beszámolójára hivatkozik: „...dicono esser stati circa 5000 turchi, quali hanno fatto coraria et fatto bottino..., Tornato indietro essi turchi se poseno a reposar in uno loco circumdatti da paduli e una fumarara, unde li alemanni, volendoli afrontare, zonseno sopra tal fumarara, et dicono esser passati a trovar li turchi, over sono stati a le man et haver amazati piú de 1000 turchi, et tra li altri el suo capo, il dicono el bassà, ma par bassà non in queste parte, ma ben sanzaco. Et che di loro alemanni non esser morti se non da 30 in 40. Consideri vostra signoria questa bella bosiaza.... La notte ditti turchi se ne andorono, lassando sui paviloni, et tre altri quello del bassà...”. Menekült német gyalogosok ugyanakkor saját súlyos vereségükről meséltek. „Tal fatto d'arme è stato apresso Varadin, verso la Corvatia”. (*M. Sanuto*: i. m. XLIX. 52. h.)

55 1528. okt. 24., az udinei helytartó összefoglaló jelentése a birtokába jutott értesülések alapján: „Dal successo di la scaramuzza seguita fra le zente alemane et turchi de veduta dice non saper...”, de a Cittanova/Novomesto és Metlika között állomásozó horvát lovasok szerint „ritrovandosi il campo alemano grosso a Metida [?], videlicet 5000 homani d'arme, 1000 corvati, 1000 arzeri, 1000 lanzinechi et 5000 vilani, fra li quali erano schiopeteri 1600, havendo inteso che turchi era fora et nonmolti et assai inferiori a loro, se aviorno a la volta de Uduin verso da Turchi da milia 15 italiane sopra Metida [*Metlika*], et incontrandose in turchi, zerca 4000, forno a le mano, et turchi avanti la scaramuzza amazorono da 400 personi, et poi scaramuzando forno morti da 90 turchi et assai alemanni. Dove che, per esser il campo grosso, turchi se retrosseno avanti li quali falconeti, quali erano in campi di alemani, fusseno zonti, quali venivano per esser messi al suo ordine per seguir mazor conflitto, ma non venero...” A halottakról beszélve mindkét félnél több nevet is említ, akik közül számunkra a következők az érdekesek: „De turchi sono morti el bassà Mostazi [*nyilván Moszár helyett — B.G.*] et Scander vicebassà de Bossina et el Covazeg turcos famosos et uno altro turco nominato Belissa. De li alemani... ferito a morte il conte Zuane Carlovich da todeschi medemi, perch voleano scampar, et luf se li opponeva par farli star avanti...” (*M. Sanuto*: i. m. XLIX. 100. skk. h.).

A csata végeredményéről határozott véleményt mond Batthyány Ferencnek Mária királynéhoz küldött október 15-i levele, amelynek hírei magától a sebesült Karlovcstól származtak. Batthyány egyértelműen győzelemről beszél, és ugyan-csak megemlíti a bán-társa balesetét. A meglehetősen keserű levélben a magyar főúr nyíltan megkérdezte Mária királynőtől: nem szándékos merénylet történt-e? Ezt érdemli az, aki fegyvert fog az ország védelmére?⁵⁶

Ez az ütközet mindenképpen jelentős esemény volt, mert Ursinus Velius pár évvel később keletkezett polgárháború-történetében majdnem egy egész oldalt szentelt leírásának. Elbeszélése annyiban tér el a velencei hírektől, hogy egyértelműen győzelemként tartja számon a harcot, de a részletek — némi időrendi bizonytalansággal — nála is azonosak: a török portyázók utolérése, kezdeti harcok, a foglyok lemészárlása, a török visszavonulás, Karlovics János bán sebesülése egy német gyalogos osztaggal való találkozásakor, és így tovább.⁵⁷

*

Nagyjából ennyi, ami a kérdéses két esztendő török harcairól jelenleg ismert forrásainkból kibogozható. Lehetett-e, volt-e e hadműveleteknek hatása a magyar politika 1528-ban végrehajtott nagy fordulatára: a török szövetség megkötéséhez, majd elfogadására?

A szövetségkötést följáruló diplomáciai javaslat valamikor 1527 decemberében született, I. János Erdélybe való visszahúzóódásának heteiben.⁵⁸ Fentebb láttuk, 1526 novemberétől 1527 októberéig összesen legalább nyolc török hadműveletet lehetett megkülönböztetni. Ezeknek nem csak időpontjai, hanem helyszínei sem érdektelenek. A Mohács óta eltelt közel egy esztendő alatt a keresztény ellenállás nyilvánvalóan a szerémi frontszakaszon volt élénkebb és hatásosabb. Cserni Jován, Radics Bosics és Beriszló István rácai a valóságban még vissza is nyomják kicsit a hódítókat. Később a Jován elleni akciók, főleg, mikor már a belháború részévé váltak, a szó szoros értelmében paralizálták a magyar védelmet. Horvátországban viszont az 1526. októberi boszniai portya után csak véde-

56 Batthyány Ferenc levele Mária királynénak, 1528. okt. 15., Németújvár: „Nova ist ex partibus regni Croacie per dominum comitem Corbaue sunt mihi pescripta, Turcas enim in festo beati Francisci confessoris prelio profligavit, cum eo tamen et Alemanni fuerunt, multos ex Thurcis occiderunt, et lucrum ab eis optimum obtinuerunt, in prelio tamen ipso a lancigeris hominibus majestatis regie... decem et octo vulnera mortalia suscepti, ignorat tamen ipse dominus comes, si id ibi ex suggestione alicujus inimici accidit, aut quod Thurcum illum esse putarunt, sed ut ipse dominus comes coniecturatur, ex suggestione alicujus malivoli hominis id sibi contigit...” (*E. Laszowski*: i. m. I. N° 134.).

57 „Sub idem tempus praesidia regia cum evocatis ad subitum tumultum agrestibus, Turcarum ad sex millia profligaverunt, prope arcem Wolau ad amnem Bresnitium ante noctem certamen initum tenebrae dirimerunt, in quo proelio desiderati sunt milites viginti quinque, agrestes circiter viginti, Turcae prope quingenti interfecti... Id postea ex captivis compertum, cecidisse inter caeteros Mostarcum copiarum ducem. Hostes diffisi viribus, antequam fugae sese mandarent, sub noctem, quicquid captivorum habebant, neque sexus, neque aetatis habita ratione, obruncaverunt... Luna dein exoriente nocte sublustris, in fugam sese omnes conjecerunt, primo incursum repulsi nostri equites ab hostibus suere, ubi retrocedens M. Banus forte in peditum agmen incidit, quem mox equo dejectum quidam accensus ira miles, faciem illius feriens, deformi vulnere dehonestavit...” (*U. Velius*: i. m. 89. sk.). Meglehet, az itt szerzett sebbe halt bele Karlovics János 1529-ben (I. N. *Isvánfi*: i. m. 149., bár ő nem tud a „wolau-varadin”-i csatáról).

58 A körülményeket másutt részletesen elemeztem: *Barta G.*: Sztambul i. m. 161. skk.

kezdő harcok folynak, s a szomszédos Szlavóniában is csak 1527 augusztusában kezdődik el a magyar belháború.

Mindennek ellenére a török a Drávántúlon egyetlen, meglehetősen erőtlen kísérleten túl (Marót hiábavaló ostroma), szinte semmire sem vállalkozik. A horvát arcvonalon ugyanakkor egymást követik a török akciók: 1527 februárjától májusig legkevesebb hét támadás, közülük legalább kettő egészen Krajináig hatol, egy pedig súlyos sebet üt a végvári vonalban (Obrovác, Novigrád, Udbina bevétele).

Mikor János király Laszky Jeromos Sztambulba küldése mellett döntött, indokai között nyilván az 1526. végi, illetve 1527. tavaszi titkos török tárgyalásokon szerzett tapasztalatai is szerepeltek. A döntést nehezen hozta meg,⁵⁹ s azóta is sokan tartják azt katasztrofális politikai hibának: mondván, hogy e szövetség elősegítette a török későbbi hódításait Magyarországon.

Azt nem tudjuk pontosan, mit mondtak a török megbízottak 1526 decemberében és 1527 májusában az új magyar királynak. Talán nem is mondták meg egyértelműen I. Jánosnak, hogy a szultán nem kívánja tétlenül nézni legnagyobb ellenfelének, a Habsburg–dinasztíának magyarországi berendezkedését. Hiszen a Porta kezdetben amolyan hűbéri függésbe kívánta vonni a Mohácsnál legyőzött ellenfelet.⁶⁰ Az elszenvedett katonai vereségek, s a nyugat-európai társkeresés kudarca után⁶¹ azonban igen fontos szerepe lehetett annak az értesülésnek, hogy a török — a Cserni Jován-féle kisebb ellencsapások ellenére — szemmel láthatóan kímélte a János-párti határvidéket, míg a Ferdinándnak fölesküdütt Horvátországot igen erőszakosan támadta. Ez a magatartás fölért egy üzenettel: Sztambul számára nem János király az ellenség.

A lengyelországi száműzetés hónapjaiban viszont azt kellett végiggondolnia I. Jánosnak, szabad-e, érdemes-e végre is hajtani azt az egyébként előnyösnek tűnő megállapodást, amit Laszky a szultánnál elért? Hiszen az adott pillanatban az valóban a kereszténység elárulásával ért föl.

Szapolyainak mérlegelnie kellett. Elsősorban azt, vajon Ferdinánd valóban képes-e megvédeni Magyarországot a török ellen. Másodsorban azt, vajon a török valóban meg akarja-e támadni a Habsburgok magyar királyságát, s ha igen, miért teszi ezt?

Az 1526 végétől eltelt időszakban Magyarországon a török szándékairól szóló híradások csak nagyon bizonytalan formában terjengtek. A teljesség igénye nélkül, csak saját, e téren egyáltalában nem kimerítő anyaggyűjtésem alapján a következő dolgokról lehet belőlük tudomást szerezni. A legfantasztikusabb — és természetesen egyre fenyegetőbb — értesülések keringtek Sztambul szándékairól. Prágában, Bécsben és Pozsonyban egyre nehezebben lehetett kiértékelni a helyzetet. Már 1527 februárjától egyre jöttek a kémjelentések és beszámolók: Péterváradot módfelett erősítik, Péterváradon 10–15 000 főnyi had áll. Miután erre felé sokáig nem történt semmi, ez a szerémségi rémhír végül „kiment a divatból”. Közben — 1527 februárjának végén — Havasalföldéről is török csapatmozgásokat jelentettek, Perényi Péter vajda március 1-én utasította is a szászokat, őriztes-

59 *Barta Gábor*: Egy magyar politikus a középkori Magyarország széthullásának éveiben (Werbóczy István kancellár, 1526-1541). In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk. Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc. Bp. 1986. 293.

60 *Barta G.*: Sztambul i. m. 165. skk.

61 *Barta G.*: Sztambul i. m. 122. skk., 133. skk. és 150. skk.

sék a hágókat. A bulgáriai szandzsákbégek azonban csak Kiliát és Dnyeszterfőhérvárat (Akkermán, Belgorod Dnyesztrovszkij) foglalták el. Erdélyt tehát ekkor sem fenyegette igazi veszély.⁶²

A legmakacsabb és legzavaróbb vaklárma azonban Belgráddal volt kapcsolatos. Már 1527 áprilisában tudni vélték, hogy Ibrahim a vár alatt jár 80 000 emberével. Ezután folyamatosan hol őt, hol magát a szultánt, hol a török hatalmasokat és I. Jánost együtt „látták” e nevezetes várban. Az utolsó ilyen jellegű értesülés már 1528 augusztusából származik, és talán ez az egyetlen, aminek némi valóságmagva is van (ld. a következő török portyákat).⁶³

1528 nyarának kellett eljönnie ahhoz, hogy a józanabbak végre rájöjjenek: a szultán ebben az évben már nem fog támadni.⁶⁴ Ekkorra viszont — mint láthattuk — az egyre sűrűsödő török beütések már önmagukban is elegendőek voltak a rettegés ébrentartására. A határ menti bégek pedig nem csak jó hadvezérek voltak, hanem ügyes politikusok is. Egyre-másra küldözgették leveleiket a magyarokhoz és a horvátokhoz. Az egyik ráánkmaradt ilyen példányt Gházi Hüszrev bég címezte Klissza várába, körülbelül a jajcai ostrom idején. Bőven felsorolja benne az elmúlt egy év oszmán sikereit, majd tímár-birtokok fölkinálásával igyekszik kedvet csinálni a klisszaiaknak az átállásra. Jahjaoglu Mehmed bég pedig 1528 áprilisában szerb nyelven íratta meg Csulai Mórét Lászlónak, hogy a szultántól értesítést kapott: maga I. Szülejmán jön Magyarországra, visszahelyezni trónjára a „rabját”, (a fordításban *captivus meus* — nyilván alattvalót ért alatta) János királyt, Ferdinándot pedig kizavarja Budáról.⁶⁵

Végül, de nem utolsósorban meg kell emlékezni I. János diplomatáiról is, akik egyre merészebben fenyegetőztek a szultán hadseregével. Laszky akkoriban sokszor fölhánytorgatott személyes „hadüzenetén” túl hadd hivatkozzak itt Brodarics Istvánra, aki valamikor 1528 februárjában 300 000 törökkel próbálta riogatni a lengyeleket és I. Ferdinánd királyt.⁶⁶

Igencsak természetes ezek után, hogy az új magyar uralkodó, Ferdinánd hívei és alattvalói egyre hangosabban kérték urukat, váltsa be ígéreteit. Márpedig még abban az időben, mikor küzdelmét a magyar trónért megindította, Habsburg Fer-

62 Venzonéban hallott hírek 1527. márc. 12.: „... in Viena si divulgava alla volta di Belgrado et Pervaradin erano da 20 in 25 milia turchi, per li qual Viena si stava in grandissimo terrore” (*M. Sanuto*: i. m. XLIV. 318. h.). A további híresztelések *M. Sanuto*nál: i. m. XLIV. 43., 288. és 369. Kília, stb.: Beszterce v. lt. Oklevelek N° 617. (OL Filmtár)

63 A híresztelésekre megint csak: *M. Sanuto*: i. m. XLVI. 422.: „dicono divulgarse lo Turco far grandissimi apparati a la volta di Belgrado...” (1527. dec. 23., Venzone). A rémhírek szép mintapéldánya: „...uno bassà chiamata Alibech se dice esser venuto con zerca 60.000 persone al loco in Hungaria dove fu facto il fato d'arme, et che Abraim bassà era in Belgrado et contorni con persone 80 milia in cerca, et che uno altra bassà dovea romper in la Sclavonia et Corvatia...” (*M. Sanuto*: i. m. XLIV. 543. sk. h.). „Il Gran Turco va ala volta di Belgrado con potentissimo exercito...”, 1527. aug. 9-i hír (*M. Sanuto*: i. m. XLV. 617. h.). Hasonló jelzések: i. m. XLIV. 442., XLV. 528., XLVI. 442. és 562. h., XLVII. 29. Az augusztusi hír: Egyháztörténeti emlékek i. m. I. N° 407.

64 1528. jún. 14-i budai hírek: *M. Sanuto*: i. m. XLVIII. 170.

65 Hüszrev már fentebb is említett levele: „Ecco havete inteso come havemo renovato Obbrovazzo et Castelnoovo et Vovigaio [*Novigrado??*]. Adesso, voi sapete come e atrata tolta la vallada del Ban et Izezan et el resto di Sava” (*M. Sanuto*: i. m. XLVII. 216. h.). Mehmed bég levelét említi Szalaházy Tamás kancellár 1528. máj. 9-i levelében: Egyháztörténeti emlékek i. m. I. N° 384. Ld. még *Török Pál*: I. Ferdinánd konstantinápolyi béketárgyalásai 1527–1547. Bp. 1930. 23., de ő még Báli béget tudja a levél írójának.

66 Acta Tomiciani i. m. X. N° 124.

dinánd sem itthon, sem külföldön nem fukarkodott az ígéretekkel. A török elleni hadjáratról, Nándorfehérvár visszavételéről hivatalos és propagandairatok tucatjai, ha nem százai szóltak. V. Károly testvéri és császári segítsége éppúgy a jövő szép képei közé iktattatott, mint az osztrák, cseh és német tartományok erejének igénybevétele.⁶⁷

A magyarok várakozása tehát mindenképpen jogos volt. Az eredmény viszont csalódások sorozata lett — minden szereplő számára. Nyugodtan kezdhethük a sort magával Ferdinánd királlyal. Róla ma azt mondanánk: önnön retorikájának csapdájába esett. Meglehet, sokkal józanabb volt annál, hogy azt higgye, valamennyi ígéretét be tudja tartani. Arra azonban nyilvánvalóan nem számíthatott, hogy egyetlenegy esetben sem jár, nem járhat szerencsével.

Kezdjük legnagyobb adujával: a császári, illetve a birodalmi támogatással. E kettő közül az utóbbi már eleve kétséges volt. A császári hatalommal nem éppen könnyen békülő német fejedelmektől I. Ferdinánd kétszer is megpróbált támogatást szerezni. Először 1527 tavaszán a regensburgi birodalmi gyűlésen, a török és János király ellen. A Habsburg-ellenes tábor természetesen erőteljes ellenagitációba kezdett. A Reichstag által végül megszavazott török segélyt Magyarországon csak akkor engedték volna fölhasználni, ha a török megtámadja Ferdinándot.⁶⁸ Magyarország a Birodalom korábbi, hasonló szellemű ígéreteiből sem látott semmi hasznót. Így történt ez most is. A fejedelmek nem ítélték veszélyesnek a magyar–török harcok pillanatnyi állását, annál jobban félték a pápa felett épp akkor győzedelmeskedett V. Károlytól és testvérétől. A megígért segítségből a fiatalabb Habsburg sosem látott egy vasat sem.

Gyakorlatilag azonos eredménnyel zárult a második, a speyeri Reichstag előkészítése kapcsán megkísérelt pénzsegély-kérés is. Pedig 1528 májusában, mikor a magyar–cseh király megindította diplomáciai offenzíváját, már joggal hivatkozhatott a török egyre súlyosabb beütéseire. Sőt, jó érzékkel alaposan meglovagolta Laszky Jeromos kihívó tervtervezési hadüzenetét is, melynek szövegét buzgón terjesztette. Azonban a német fejedelmek ellenállását a császár újabb (lentebb részletezendő) itáliai győzelme még inkább fokozta. A török segélyről megint sokat beszéltek, és megint nem lett belőle semmi.⁶⁹

Ami pedig a császárt illeti: ő 1527 tavaszán nyilvánvaló örömmel vette tudomásul, hogy öccsének sikerült meghódítani Magyarországot. 1528 januárjában azonban erős francia sereg indult a nápolyi királyság meghódítására Odet de Foixnak, Lautrec grófjának vezetésével. Áprilisban már magát Nápolyt ostromolták, miközben a fiatalabbik Doria, Filippino április 28-án Amalfinál szétverte a segítségül küldött spanyol flottát. V. Károly tehát nemhogy adott volna pénzt I.

67 Az ígéretekre néhány példa: a magyarokhoz címzett kiáltvány, 1527. jan. 13. (*Emil Laszowski: Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*. XII. Zagreb, 1929. N° 4., magyar fordításban olvasható: *Jászap P.*: i. m. 448.) De ment hasonló tartalmú levél VIII. Henrik angol királyhoz is, 1527. márc. 11-én, Prágából: *Simonyi Ernő: Magyar történeti okmánytár a londoni könyv- és levéltárakból 1521–1717*. Pest, 1859. (MHH. Diplomataria XVI.) N° 10. és I. Zsigmondhoz is: *Acta Tomicianae* i. m. VIII. 277.

68 A regensburgi próbálkozások részleteit megismerhetjük a *Deutsche Reichstagsakten* i. m. VII/1. 8., 13., 26., 30. és 993. Az ellentéteket Wallop angol követ is érzekelte, ld. 1527. március 12-i prágai levelét: i. m. VII/1. 1057.

69 A hadüzenet hatásáról: *Deutsche Reichstagsakten* i. m. VII/1. 313. sk. A speyeri gyűlésről: *Franz Bernhard von Buchholtz: Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten*. III. Wien, 1832. 254. skk. Ferdinánd elkéseredett próbálkozásait, hogy saját országában, illetve a speyeri birodalmi gyűléstől segítséget kapjon, részletesen megírta *Ch. Turetschek*: i. m. 24. skk., ill. 41. skk.

Ferdinándnak, hanem újfent pénzt és katonát kezdett követelni tőle. Igaz, július végére Itáliában sokat javult a helyzet. I. Ferenc és tanácsosai szűkmarkúan bántak az idősebbik Doriával, Andreával, ezért ő, a kor legjobb admirálisa, a kereszténység legerősebb flottájával átvált a Habsburgokhoz. A Nápolyt ostromló francia sereg maga is ellenséges gyűrűbe került. A rossz élelmezéshez a táborban kitörő járvány járult, augusztus 5-én maga Lautrec is meghalt, serege jórészt szétfutott, a maradék megadta magát. A franciáknak azonban volt még tartalékuk Lombardiában, s Ferenc sem volt hajlandó földadni a játszmát.

V. Károly a Ferdinánd számára legkritikusabb napokban, 1528. november 9-én írja meg neki és Margit főhercegnőnek (Németalföld kormányzójának): az ő — tehát a császár — itáliai útja abszolút elsőbbséget élvez. Azután következik a franciák legyőzése. Mindehhez elvárja rokonai segítségét. A magyar ügyekkel csak ezek után kíván majd foglalkozni.⁷⁰

Ha tudta volna Ferdinánd király, hány hasonló súlyos csalódást kell majd még átélnie! S az 1527–28. évi bajok még nem értek véget. Az osztrák és cseh tartományok, melyek 1527-ben is elég nehezen adtak támogatást a magyar hadjáratához, a török veszély hírére nem voltak hajlandók mozdulni. Krajna, Karinthia és Stájerország szükség esetén küldött ugyan pár száz katonát Horvátországba, de ezzel ki is merült minden segítőkészségük.

Ferdinánd tehát önmagára utalva volt kénytelen szembenézni a török veszéllyel, és a magyarok általa is jogosnak vélt várakozásaival. Saját jövedelme azonban már 1526 végén sem volt elég akár csak a magyar vállalkozásra sem.⁷¹ Mit várhatnánk tőle most, miután végső tartalékait is kimerítette a Szapolyai elleni három hadjárat?

Amire hívei még csak gondolni sem mertek, az következett be: a sorozatos hadjáratoktól kimerült Magyarországnak saját erejéből kellett volna megvédenie magát a török ellen. Erre pedig, függetlenül attól, hogy milyen reményekkel várták a magyarok új királyukat, egyszerűen nem volt pénzük. Először is nem volt pénze az államnak. Az elmúlt két évben hatékony adószedéstről nyilván nem lehetett szó, a többi bevétel (vámok, bányák) is hol ennek, hol annak a királynak a kezében voltak, néha pedig egyszerűen nem működtek.⁷²

Amikor tehát a határ menti parancsnokok támogatásért, fizetségért vagy egyszerűen csak zsoldért írtak a Helytartóságnak — onnan rendre monoton egyszerűségű válasz érkezett: *nincsen*. Szalaházy Tamás egri püspök, kancellár I. Ferdinándnak írott levelei tele vannak kétségbeesett panasszal: „mi itt hihetetlen pénzsűkületben intézzük köz- és magánügyeinket”, „a kamara teljesen kimerült”, „a hadjáratához pénz kellene, de abban Felsőged kincstára teljességgel szűkölködik”.⁷³

70 Az európai háborúról részletesebben ld. *Bárdossy László*: Magyar politika a mohácsi vész után. Bp. 1943. 72. és *Jean Jacquart*: François Ier. Paris, 1981. 209. sk. V. Károly hivatkozott levele: Deutsche Reichstagsakten I. m. VII/1. 376./2. jegyzet. Károlynak Ferdinánd terveihez való viszonyulásáról ld. *Ch. Tureschek*: i. m. 50.

71 1526. évi nehézségeiről ld. Margit főhercegnőhöz írt levelét, szept. 26.: *Harvani [Horváth] Mihály*: Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. Pest, 1857. (MHH. Diplomataria I.) N° 30., ill. *Ch. Tureschek*: i. m. 19. skk.

72 János király kormányzatának felépítéséről és működéséről ld. *Barta Gábor*: Konszolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után. (Szapolyai János király kormányzása 1526. november – 1527. augusztus). *Századok* 111 (1977) 635–680.

73 Példaként említhetem Karlovics János 1528. júl. 11-i levelét (*Thallóczy L.–Hodinka A.*: i. m. I. N° 567.), Batthyány Ferenc lemondólevelét báni címéről (I. m. N° 535.), Kruzsics Péter panaszait 1528. máj. 15-i levelében (*E. Laszowski*: Monumenta Habsburgica i. m. I. N° 118.). Az idézetek:

Van e hónapoknak két, tragikomikusságukban is jellemző mozzanata. Az egyik: a polgárháború eldőlésében nagy szerepet játszott dunai naszádosok, miután zsoldjuk végleg elmaradt, 1528 júliusában délvidéki állomáshelyükről Buda alá eveztek, s megostromlással fenyegették a székvárost. Thurzó Elek országbíró egyenesen azt írta a királynak: a rácok, sőt az országnagyok többsége is át fog pártolni Jánoshoz, hacsak nem történik valami. Végül valamikor augusztus elején a Helytartóság tagjai a hátralék jó részét kiegyenlítették — valószínűleg saját, éppen nem teli zsebükből.⁷⁴

A másik eset még különösebb. Ferdinánd híveinek, miután elfoglalták Fogarast és Trencsént, mielőbb le kellett volna számolniuk a még ellenálló jánospárti központokkal: Munkáccsal, Váráddal, Lippával.⁷⁵ Ugyanakkor föl kellett volna készülniük a török elleni védekezésre is. Az a nevezetes landsknecht-csapat azonban, amelyik oly sikerrel szerepelt a tarcali, a szinai csatában és Trencsén ostrománál, közvetlen ezután szételepedett a Mátyus-földre. I. Ferdinándnak ez volt az egyetlen ütőképes serege, éppen ezért meglepő, hogy tervei szerint annak Trencsén környékéről nem a török frontra, hanem — Erdélybe kellett volna indulnia. Az erre vonatkozó utasítások már 1528 májusának elején (tehát Trencsén ostroma előtt!) készen voltak. A végrehajtás fő akadályja természetesen a pénz, jobban mondva annak hiánya volt. Hans Katzianer és vezértársai, fizetlenségükre hivatkozva, Trencsén elfoglalása után írásban tagadták meg a király által elrendelt átvonulást a már korábban kijelölt helyszínre, Erdélybe (június 23.). Az erdélyi három nemzet közben kerekén elutasította azt az ötletet, hogy átvállalja a landsknechtek zsoldját. 4000 jól képzett katona széledt szét a Vág völgyében, ellátást zsarolva a parasztoktól — Ferdinánd pedig hiába sürgeti egyre gyakrabban hadba indulásukat, a zsoldosok nem hajlandók kimozdulni kényelmes szállásaikról. Így hát hiába kéri Battyhány Ferenc bán, küldjék a horvát végekre Katzianert és embereit, hiába ígéri az uralkodó Kassának is a német hadat — az a valószínűleg megszűnt létezni.⁷⁶

Az ország vezetői jobb híján megint csak megpróbálkoznak a nemesi felkelés fölállításával, meg a jobbágyok fölfegyverzésével. Az 1528. tavaszi országgyűlésen elrendelt intézkedéseknek nem lett látható foganatja. Pedig a telekkatonaságot (20 jobbágyonként 1 lovas) még a maradék jánospártiak ellen is igénybe akarták venni. A ránk maradt iratok között van egy Szepes megyének írt királyi felhívás-

„Ad expeditionem eius pecunia opus esset, qua omnino caret fiscus Majestatis Regie...” Szalaházy Tamás kancellár, 1528. jún. 3., Buda (*A. Ivić: Spomenici i. m. N° 8.*), „Nos incredibili pecunie egestate laboramus publice ac privatim” (a Helytartóság Ferdinánd királynak, 1528. jún.: *A. Ivić: Istorija i. m. 367.*), „Camera tota exhausta” – írja a Helytartóság jelentésében Ferdinánd királynak. (1528. júl. 20., Buda, *E. Laszowski: Monumenta Habsburgica i. m. I. N° 122.*) Ld. még *Ch. Turetschek: i. m. 68. ssk.*

74 A naszádosok lázadása: *Szeniklárny Jenő: A dunai hajóhadak története. Bp. 1886. 116. sk.* Pedig júniusban ezer főt kifizettek közülük, de ezer rác naszádos akkor is kimaradt: *A. Ivić: Istorija i. m. 367.*

75 A belháború eseményeit disszertációm kiadatlan részében rögzítem, a fontosabb események megtalálhatók *Szalay L., Horváth M. és R. Goos* idézett műveiben.

76 Katzianer Trencsénben: *R. Goos: i. m. 132., 137.* Battyhány Ferenc kérése: *Thallóczy L.–Hodinka A.: i. m. I. N° 535.* Ferdinánd ígérete: Kassa v. lt. *Schwartzenbachiana N° 1350.* (Bécs, 1528. okt. 22.). Ígéret Erdélynek, 1528. máj.-ban: *R. Goos: i. m. 132.*

sorozat: a május 19-től augusztus 16-ig kiküldött parancsok mindegyike annak számonkérésével kezdődik, miért nem hajtották végre az előző utasítást.⁷⁷

Maradt tehát a végeken bevethető haderőként a délvidéki nagyurak magánhadserege. A Helytartóság a Batthyányak, Karlovicsok, Beriszlók és társaik bándériumait igyekezett mozgósítani. Pénz nem lévén, jórészt hitelbe, vagy zálogként adott, ígért uradalmaik fejében. Néhány példa. Batthyány Ferenc már említett lemondó nyilatkozatában arról panaszkodik, hogy 3000 forintra lenne szüksége szervitorai fizetésére, mert összesen 16 forint van a zsebében. Ugyanő írja 1528. július 20-án a Helytartóságnak, hogy Bihács és Repács váraiban sem elegendő hadiszer, sem elegendő őrség nincsen. Szívesen fölszerelné ő azokat (nem említi, de nyilván azért, mert jó egy éve alkudozik értük a királlyal), csak hogy a pénz ezúttal is hiányzik, meg azután ezek őfelsége birtokai, elsősorban neki kell róluk gondoskodni. Karlovics János ugyancsak július elején ír kétségbeesett levelet Ferdinándnak: Kruppát, saját erősségét képtelen egyedül fenntartani, az ágyúkat Ungnád János elvitte — küldjön őfelsége valami pénzt.⁷⁸

Azt hiszem, a valóban veszélyben lévő délvidéki mágnásokat fölösleges lenne hátsó szándékokkal gyanúsítani. Saját erejükből nyilván valóban képtelenek voltak a határ biztosítására. A környékbeli nemességtől sem kaptak segítséget. A nemesi felkelés itt is csődöt mondott. Batthyány általában a jánospártiaknak, név szerint Erdődy Simonnak és Bánffy Jánosnak bűneül tudja be Szlavónia passzivitását — ami bizony inkább kibúvó, mint magyarázat. A távolabbi országrészekből egyáltalán nem érkezett támogatás. Batthyány 1528. augusztus 24-én hálálkodva köszöni meg Szalaházy püspöknek, hogy elküldte hozzá familiárisát, Nyáry Ferencet, mert „nagyon kevesen gondolnak az ország védelmére”.⁷⁹

A horvát és a szlavóniai urak legfőljebb egymáshoz fordulhattak segítségért, amit gyakran meg is tettek, de ezzel nem pótolhatták a hiányzó erőt. A szerénységgel éppen nem vádolható, tevékeny Szalaházy kancellár az egész ország véleményét visszhangozta, mikor 1528. szeptember 10-i budai levelében arra kérte Mária özvegy királynét, Ferdinánd király hűgát: buzdítsa „hazatérésre” őfelségét, mert talán ez az utolsó alkalom, hogy a helyzetet megmentsse.⁸⁰ (Megjegyzem, a jóslat, sajnos, igaznak bizonyult...)

A magyarok számára a török volt a kérdések kérdése. A hadi helyzet alakulása, s a kormányzat tehetetlensége nyomán viszont egyre világosabbá vált, hogy Ferdinánd vagy nem akarja, vagy nem tudja betartani ígéreteit. Az utolsó kapaszkodó egy török béke lett volna.

77 Magyar országgyűlési emlékek I. Kiadja Fraknoi Vilmos. Bp. 1874. (MHH. Comitalia A/1.) 209., ill. Lőcsei Állami Levéltár (Štátny Archív v Levoče) 1528/912. sz., valamint OL MKA Acta Publica, 20/34.

78 A Helytartóság parancsa Budáról, 1528. jún. 4.: *E. Laszowski: Monumenta Habsburgica* i. m. I. N° 119., a többi levél: *Thallóczy L.–Hodinka A.*: i. m. N° 535. (Batthyány a nádornak, 1528. júl. 6.), a Helytartóság Ferdinánd királynak: *E. Laszowski: Monumenta Habsburgica* i. m. I. N° 122. (1528. júl. 20.), *Thallóczy L.–Hodinka A.*: i. m. N° 567. (Karlovics János bán Ferdinánd királynak, 1528. júl. 11.)

79 Batthyány panasza sokat idézett július 6-i levelében, *Thallóczy L.–Hodinka A.*: i. m. N° 535. Az 1528. augusztus 9-én Újudvaron kelt második levél: *E. Laszowski: Monumenta Habsburgica* i. m. I. N° 124. a harmadik levél (szintén Újudvar, augusztus 24-e), Batthyány Ferenc bán Szalaházy Tamás kancellárnak: i. m. N° 126.

80 Karlovics János egyik segélykérése Batthyány Ferenchez, 1528. aug. 20-án: *E. Laszowski: Monumenta Habsburgica* i. m. I. N° 125., szept. 20-án: i. m. N° 128. Tahy János egy segélykérése, 1528. július 4-én, Djakovárból: i. m. I. N° 121. Szalaházy levele: *Egyháztörténeti emlékek* i. m. I. N° 409.

A Habsburg előrelátásának (s egyben bizony magyar politikája őszintétlenségének) bizonyítéka, hogy már 1527 elején kapcsolatot teremtett a szendrői béggel, majd február 14-én titkos ügynököt küldött Bálihoz és Hüsrevhez, azzal a kéréssel, eszközöljenek ki „salvus conductust” (menlevelet) egy, a Portára küldendő követ számára. A menlevél áprilisban meg is érkezett, a dolognak mindössze az volt a szépséghibája, hogy Ferdinándnak egyik, Mehmed szendrői béghez szóló levele János király embereinek kezébe került, meglehetősen nyomós propagandaeszközt adva kezükbe. Apróság, vélték Pozsonyban: egy Horváth Miklós nevű ügynök (követnek nem merném nevezni) 1527 májusában valóban Sztambulban járt.⁸¹

Az 1527. évi magyarországi hadjárat gyors sikere ezután egy időre levette a napirendről a szultánnal való alkudozást. De eljött az őszi és a téli, Obrovác, Novigrád, Udbina és Jajca elestével, Itáliában pedig a Habsburg–francia háború kiújulásával. Ferdinánd király tehát 1528 tavaszán ünnepélyes követséget mentesített Szülejmánhoz, Habardanecz János és Siegmund Weichselberger vezetésével. A két követ (anélkül, hogy tudott volna róla) Laszky Jeromos feltételei alapján próbált tárgyalni. Uruk barátságát ajánlották, s visszakövetelték Nándorfehérvárat Szabáccsal, Péterváradral és más erősségekkel. Igaz, ők pénzt is ajánlottak cserébe, s közben, a szinte koldusként Sztambulban éldegélő Laszky nagy keserűségére, pompájukkal és még fényesebb ajándékaikkal kápráztatták el a pasát.⁸² Jupiter és az ökör kézmondásbeli viszonya mégis fordítva érvényesült. Míg Laszky már jóval előbb (februárban) elérte, amit akart — a török szövetséget — az osztrák–magyar követség nem kapta meg annyira áhított békéjét. Június 28-án a szultán kereken megmondta nekik: „uratok eddig még nem érezték barátságunkat. Ezentúl érezni fogja. Személyesen jövök hozzá egész erőmmel és hatalmammal, hogy személyesen adjam neki vissza az általa kívánt várakat. Intsék őt: készítsen elő mindent, hadd fogadhasson minket, amint illik”.⁸³

Akárhogy forgatták a gúnyos felszólítást, az valójában hadüzenetet jelentett. Bár a követséget magát csak jóval később, 1528. november 24-én engedték hazaindulni a török fővárosból, kudarcuk János király előtt már szeptember végén ismertté vált, hiszen Laszky minden sztambuli hírről informálta. Tarnówból pedig a hírek legkésőbb októberig bizonyosan eljutottak János magyarországi híveihez. Maga Ferdinánd azonban csak jóval később, a Sztambulból hazafelé tartó Jan Tenczinski lengyel követ november 19-i leveléből értesült emberei kudarcáról. Sőt a szultántól küldött, bár elolvasásra csak 1529 tavaszán került(!) levélben Szülejmán sokkal békésebb hírokat pengetett; nyilván, hogy félrevezesse ellenfelét.⁸⁴

Idehaza, Magyarországon minden józan ember tudta, hogy már maga az 1527 júliusában megindított német háború is katasztrófát okozhat. Csézi András prépost, János király volt diplomatája, aki Várdai Pál esztergomi érsek pálfordulása után követte urát, és így megtarthatta helyét és rangját Esztergomban, 1528. janu-

81 *Török P.*: i. m. 8., *Bárdossy L.*: i. m. 49., 65. Horváth egyébként 1527. jún. 11-én öt rőf posztót kapott ez útért fizetségül: *Thallóczy L.–Hodinka A.*: i. m. N° 531.

82 Laszky Havaselvéről kénytelen volt visszatérni a török fővárosba, mivel Rádul vajda a Habsburgokhoz húzva, megpróbálta elfogatni. *Barta G.*: Sztambul i. m. 185. sk.

83 *Szalay L.*: Adalékok i. m. 129. skk., *Bárdossy L.*: i. m. 73. sk., *Ch. Turetschek*: i. m. 14.

84 János király élénk futárszolgálatával Magyarországgal közismert. Tenczinski leveléről ld. *Török P.*: i. m. 24., a szultáni levél tartalmáról és viszontagságairól *Ch. Turetschek*: i. m. 17. skk.

ár 18-án írta egy zágrábi kanonok-barátjának: „A mi közügyeink e két ellenséges fejedlem között a legsúlyosabb veszélyben forognak, és sokszorosan félni való, hogy e két... viszálykodó között a harmadik ér célba, aki mindkettőt kiűzve megszerezheti a hatalmat”.⁸⁵ Az érvelés nem volt új, de súlya az idő múlásával egyre növekedett. Akik 1528 nyarán megtorpantak a Habsburg–félhez vezető alkudozásban⁸⁶, nem csináltak titkot abból, mi aggasztja őket a legjobban. Kállay Vitéz János írta a következő jellemző sorokat Báthori Andrásnak, a vele szemben álló (Ferdinánd–párti) szatmári főispánnak (a kelet helye Kompolt, a dátum valahogy lemaradt, valamikor 1528 nyarára tehető).

„Megkaptam Nagyságos Uraságod levelét, melyben azt írja nekem Nagyságod, hogy vigyen el engem az ördög királyommal, Jánossal együtt. Bárcsak az Isten Nagyságodat királyával, Ferdinánddal együtt fölvitte volna az égbe hat évvel ezelőtt, s állította volna Szent Péter oldalára, hogy ne veszítettétek és játszottátok volna el a végyarakat, amelyeket és amennyit a ti királyotok idején elveszítettétek, ha csak ebben az egy évben ugyanennyi várat hagytok elveszni, féltő, hogy jövőre a többi elveszett vár után még Lietavát is eljártsszátok. Márpedig Lietava vára nem jövedelmez annyit nagyságodnak, amennyi hasznot Majtényből és tartozékaiból szerezhetne magának. Ahol pedig azt írja, hogy naponta pünkösdi királyt akarnék választani, tudja azt nagyságod jól, hogy én választottam azt a legkevésbé, hanem Nagyságod választotta és emelte föl [őt] Pál érsekkel együtt Tokaj várában”.⁸⁷

A Tarnówból Magyarországgal állandó kapcsolatban lévő I. János kétséget kizárólag tudott arról, hogy milyen állapotban van az ország katonailag, s hogy milyen otthon a közhangulat. Kétsége sem férhetett tehát hozzá, hogy Ferdinánd király, török támadás esetén, egyszerűen képtelen lesz megvédeni az országot.

Afelől viszont, hogy mik a török szándékai, több helyről is tájékozódhatott. Nyugati diplomatáitól, Laszkytól — és a határ menti török csapatok viselkedéséből.

85 „... res nostra publica inter hos dissidentes principes in gravissimo versatur periculo, et verendum plurimum est ne inter hos litigantes tercius incurat, in quibus autem expolis precipiat imperium” (*E. Laszowski: Monumenta Hungarica i. m. I. N° 107.*).

86 Erről a fordulatról disszertációm (ld. a 31. jegyzetben) eddig kiadatlan részében írok: 328. skk.

87 „Litteras Eiusdem Dominationis Vestre Magnificentie accipi, in quibus autem scribit mihi, ut diabolus me deducat unacum rege meo Joanne. Utinam Deus deduxisset Dominationem Vestram Magnificentiam unacum rege suo Ferdinando ceterisque dominis antehac annis sex in celum collocassetque ad latus S. Petri, ne castra finitima perdidisset et amisissetis, que et quanta castra tempore regis vestri amisistis, si enim solo hoc anno tanta castra perdidistis, timendum est ad annum futurum ne etiam castrum Lethawa post cetera castra perdita amittatis, namque castrum Lethawa non prodest Dominationi Vestre tantum, quantum fructum de Maythen cum pertinentiis Eadem Dominatio Vestra percipi potuisset. Ubi vero eadem scribit, ut omni die vellem regem elegere pynkhesthyensem, non ignorat Eadem, quod ego illum minime elegi, sed Domianatio Vestra unacum Paulo archiepiscopo et Petro Pereny elegistis et elevastis in castro Thokay.” (Egyháztörténeti emlékek i. m. I. N° 427.) A levél utalásainak megértéséhez: Kállay Mohács előtt szörényi kapitányként harcolt, s így saját bőrén érezhette az akkori kormány tehetetlenségét, a hat év emlegetése ezért magyarázható Mária királyné érkezésére is, az 1528-as Helytartóság pedig igencsak annak a társaságnak volt a jogutódja. (Ha mégsem ezt jelenti a hat év, akkor az ETE tévedett, és 1532. évi irattal van dolgunk.) Lietava Trencsén megye legfelsőbb csücskében van, nyilván Ferdinánd adta vagy ígérte Báthorinak, míg a Szatmár megyei Majtény nyilván János király ajánlata volt.

Régtől ismeretes, hogy a velencei diplomácia 1527 tavaszától nyíltan sürgette a Portát, akadályozza meg a Habsburgok magyarországi uralomra jutását. (A Signoria, függetlenül az I. Ferenc szövetségeseként V. Károly császár ellen folytatott háborújától, őszintén aggódott a császár 1525 óta elért sorozatos sikerei miatt.) A velencei diplomaták az első lépéseket feltehetőleg 1527. március végén–április elején teheték, mert május 13-án a Köztársaság már levélben nyugtázta sztambuli követének ez ügyben tett jelentését, miszerint Ibrahim nagyvezír a maga részéről szintén veszedelmesnek látja V. Károly és Ferdinánd erejének növekedését. Ugyanez a levél tartalmazza az általunk ismert első nyílt felszólítást: a szultán segítse meg János királyt a Habsburgok ellenében.⁸⁸ Május 25-én újabb utasítást fogalmaztak Velencében a sztambuli képviselő, a „vice-baylo” címére: remélik, hogy Ibrahim bölcsessége módot fog találni Ferdinándnak Magyarországról való eltávolítására. Június 21-én azt kéri a Signoria a Portától, támadja meg Ferdinándot Ausztriában is. Ugyanekkor, június 22-én a sztambuli követ, Piero Zen már arról tudósította a Serenissima kormányát, hogy a „szultán segítséget akar rendelni a vajdának a főherceg ellen, és parancsot adott, hogy oda csapatok menjenek.”⁸⁹

Velence 1527. augusztus 10-i keltezésű levelében fejezi ki örömét, hogy a török lovasság parancsot kapott János megsegítésére, s hogy csak Ibrahim nagyvezírt várják a végrehajtás megkezdéséhez. Ferdinánd zsoldosai ekkor már Buda közelében járnak — a Signoria tehát egyben utasítja követét, sűrösse meg a török beavatkozást.⁹⁰ Mire ez a levél célhoz ért, Ibrahim már cselekedett: mindenesetre szeptember 19-én a Köztársaság kormánya már köszönetét fejezi ki a nagyvezírnek, amiért az a boszniai csapatokat kirendelte a Habsburg terjeszkedés meggátolására. Ez az utóbbi kijelentés egyértelműen Hűszrev boszniai bég fentebb említett nagyszabású augusztus–szeptemberi akciójára reagál.⁹¹

Mindebből azonban egyáltalában nem következik, hogy a török velencei biztásra határozta volna el akár ez utóbbi, akár a többi vállalkozást. Az időrend ugyanis világosan mutatja, hogy az egyre nagyobb szabású horvátországi török portyák engedélyezése, vagy elrendelése (lezajlanak februártól májusig) időben mindenképpen megelőzték a Signoria március végétől datálható üzeneteit, amelyek csak valamikor május elején kerülhettek a Díván elé.

Azaz a török kormányzat már azelőtt elhatározta a Ferdinándhoz húzó horvátok megleckéztetését, mielőtt a velenceiek üzeneteit kézhez kapta volna. A Portá-

88 *Az Óváry Lipót által (A MTA Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai. II. Bp. 1884. N° 32.) regesztában közölt velencei levél szövege a MTA Kézirattárában lévő másolat szerint (MS 4979) így szól: „... e sta grato intender che le sia ben nota la causa che indice l'Archiduca di farli la risposta che ne scrivete, la quale a fine di assicurare la incoronazione del'Imperator suo fratello, parendoli che quando il Serenissimo Gran Signor non li dagi impedimento le sera facile ottenir il desiderio suo, che a imprimis di haver il Regno di Hongaria, con il quale et il Regno di Boemia..., che lui tiene potra tanto augmentar le forze del Imperator suo fratello, che li sara facile dar executione alle loro disegni, e Sua Signoria po cognoscier quanto sia necessario refrenar li ambitioni sue de far si Signor non solo l'Europa ma nel Mondo...”. Ld. még *Acsády I.*: i. m. 63. és *Ráczó Gyula*: Buda, Vienna e Venezia: i problemi militari e politici del rapporto tra Europa e i Turchi. In: *Rapporti Veneto-Ungheresi all'epoca del Rinascimento*. Red. Tibor Klaniczay. Bp. 1975. 274.*

89 *Óváry L.*: i. m. N° 36. irat jegyzete, ill. *M. Sanuto*: i. m. XLV. 511. h.: „Il Signor vol mandar aiuto al Vayvoda contra l'Archiduca e ha ordinato vi vadi zente”, az irat megvan *Óváry L.* kivonatában is: i. m. N° 33.

90 *Óváry L.*: i. m. II. N° 36., 44.

91 *Óváry L.*: i. m. II. N° 45.

nak tehát nem volt szüksége sűgókra ahhoz, hogy rájöjjön: számára elsősorban a Habsburgok terjeszkedése jelent veszélyt. A török diplomácia egykorú akcióinak ismeretében — már 1526 novemberében Ibrahim nagyvezír megbízottja keresi föl János királyt, majd 1527 májusában egy szultáni futár tárgyal titokban Budán⁹² — világos, hogy nagyon is tudatos döntéssel állunk szemben. A Signoria külpolitikája, ugyanúgy, ahogy a franciáké Mohács előtt, legfőljebb elősegítette, esetleg siettette a tőlük függetlenül hozott döntések végrehajtását — de nem alakította azt.

János királynak mindjárt uralkodása kezdetén értésére adta a velencei kormányzat, ő ugyan nem képes segítséget nyújtani neki, de forduljon a Fényes Portához, attól biztosan megkapja a keresett támogatást.⁹³ János ezután, közvetlenül Budáról való visszavonulása előtt találkozott a Velencéből hozzá érkezett Antonio Rincónnal, I. Ferenc francia király hozzá küldött követével,⁹⁴ legkésőbb 1527 novemberében pedig újra hírt kapott Velencében lévő követétől, Gianbattista Bonzagno váradi préposttól⁹⁵. Annyit mindenképpen megérthetett a diplomaták jelentéseiből, hogy Velence nem lesz ellene a török szövetségnek, s azt is, hogy a török hajlandó egyezkedni övele...

Igaz, a Porta eredeti szándéka még annál is messzebb ment. Hieronym Laszky sztambuli tárgyalásainak végén a szultán ígéretet tett: maga indul Szapolyai segítségére. 1528 februárjának végén valóban megindultak az előkészületek a török főerő magyar hadjáratához. Az indulást Drinápolyból a szokásosnál is korábbra, áprilusra tervezték, a Dunára tíz élelemiszeres hajót küldtek, a határ menti bégeket figyelmeztették, készüljenek a hadjáratra. A kezdeti nekibuzdulás azonban a hetek múlásával lanyhult, április elején már csak arról szólnak a sztambuli jelentések, hogy egyedül Ibrahim pasa nagyvezír, sőt esetleg csak Kászim pasa ruméliai beglerbég vesz részt csapataival a támadásban.⁹⁶

E megtorpanást valószínűleg az magyarázza, hogy még a kiváló török állam-szervezet sem volt képes röpké pár hónap alatt elvégezni a mozgósítással és az utánpótlás (ellátás) biztosításával járó, a korábbi hadmenetek idején már az előző év őszén megkezdett előkészületeket.

S még inkább csökkent a Porta buzgalma, mikor — április utolsó napjaiban — híre jött János király színei vereségének és külföldre menekülésének. Most már a nagyvezír is visszakozott, sőt a ruméliai csapatok fölvezényléséről is letettek. A nagy nekibuzdulásból mindössze annyi valósult meg, hogy néhány szandzsákbéget újból utasítottak: küldjenek lovasságot Magyarországra.⁹⁷ Ennek az utasításnak

92 Barta G.: Sztambul i. m. 98. skk. és 103. sk.

93 Spanyol követjelentés alapján Valladolidból értesítik erről Ferdinándot 1527. február 19-én: *Török P.*: i. m. 9. 3. jegyzet.

94 Barta G.: Sztambul i. m. 164.

95 Barta G.: Sztambul i. m. 178.

96 Piero Zen 1528. február 5-én jelenti Sztambulból, hogy a Laszkyval való tárgyalások kapcsán csapatokat akarnak küldeni Magyarországra; a szandzsákbégek, több mint 70 000 emberrel, már készülődnek. (*M. Sanuto*: i. m. XLVII. 99. h.) Az áprilusra tervezett drinápolyi indulásról ugyanő számol be február 19–20-i levelében (*M. Sanuto*: i. m. XLVII. 118. h.). 1528. febr. vége: Ibrahim maga akar menni, vinné Lodovico Gritti is: *M. Sanuto*: i. m. XLVII. 135. h. Velence reagálása március 12-én: *Óváry L.*: i. m. II. N° 67. Április 8-án a vice-bailo levelében már csak Kászim ruméliai beglerbég közeli indulásáról ír: *M. Sanuto*: i. m. XLVII. 380. h. Ld. még *M. Sanuto*: i. m. XLVII. 46., 380. h.

97 Ibrahim lemondta az utat, „... e scritto vi vadi alcuni sanzachi è a la confin con cavalli agasi, quali per tre vie interanno in Hongariam et corerano fino in Alemagna”, Zen jelentése, 1528. április 29. (*M. Sanuto*: i. m. XLVII. 543. h.), majd ugyanő május 30-i jelentései Sztambulból (*M. Sanuto*: i. m. XLVIII. 131. h.).

mindenesetre szerepet kellett játszania az 1528. nyári, a megszokottnál nagyobb betörésekben (Valkó, Temesköz, Kapronca, Krajna, „Wolau”).

E török készülődés egyik mellékes hozadéka, hogy még 1528 februárjában elindult egy kisebb alakulat Sztambulból, Laszky Jeromos vezetésével vagy kíséretként. Ez azonban nem volt jelentősebb haderő, még csak annak sincs nyoma, hogy az eredeti ígéreteknek megfelelően a nikápolyi szandzsákbéget kirendelték volna a követ segítségére. Április 14-i nevezetes hadüzenetében (Tirgovistéből) ő maga török, tatár és román katonáira hivatkozik, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy csak amolyan irreguláris katonaságot adtak melléje. Az pedig, hogy Rádul vajda minden további nélkül elfogathatta Laszkyt Havasalföldén, csak úgy képzelhető el, hogy a sokat emlegetett kíséret legföljebb csak pár száz szedett-vedett fegyverből tevődött össze.⁹⁸

Mit tudtak a török közvetlen szándékairól Tarnówbán? Ami Laszky Sztambulból való második eljövetele előtt történt, arról nyilván mindent, vagy majdnem mindent. Laszky személyesen jelenthette Tarnówbán, mit tapasztalt a török fővárosban 1528 nyaráig. S arról is tudott, milyen üzenettel küldik majd haza onnan Ferdinánd követeit. Mehmed szendrői bég utasítást kapott, hogy katonailag készítse elő János király hazatérését, s erről annak a csausznak tudnia kellett, aki Laszkyt elkísérte Szendrőből Tarnówbába menet.⁹⁹ János király tehát tisztában lehetett azzal, hogy a török gyakorlatilag nyilvánosan tett ígéretet Magyarország 1529-ben tervezett megtámadására, és e támadás előkészületei már magán a határvidéken is folynak.

Végül, ha mérlegre tudta tenni a déli határvidéken 1528 tavasza óta történeteket — és nincs okunk rá, hogy azt higgyük: nem ismerte a török hadak mozgását — akkor a következő értékelésre juthatott.

Láttuk, 1527 nyaráig a török aktivitás szinte kizárólag a Ferdinándot uraló horvát végeket fenyegette. 1527 novemberétől 1528 októberéig, tehát nagyjából ugyanazon időtartam alatt már összesen legalább 10 török betörést lehetett összeszámolni. Ezeknek pontosan fele, 5 irányult közvetlen Magyarország ellen, s Temesvárig, Szegedig, Pécsig vitte a pusztítást, vagy végvárak elvesztésével zárult Valkó megyében. A maradék ötből egy Jajca elfoglalásával zárult, egy a szlavóniai Kaproncáig ért, és mindössze három sújtotta a horvát végeket — természetesen megint csak Krajnával együtt. Mindössze az utolsót, a mosztáriak 1528. októberi portyáját sikerül úgy-ahogy visszaverni, de azt is csak valahol Fiume fölött.

Nyilvánvaló, hogy a török hadvezetés, bár stratégiai célja változatlan maradt, a végrehajtásban alkalmazkodott a helyzet pillanatnyi alakulásához. A horvát végeken a harci tevékenység intenzitása határozottan csökkent az előző évihez képest — ugyanakkor a tulajdonképpeni Magyarországon Ferdinánd hatalomátvételére (szemben a korábbi csönddel) az oszmán támadások sorozata felelt.

98 Eredetileg a nikápolyi szandzsákbéget akarták Laszky mellé adni, ld. annak 1528. január 23-i levelét Sztambulból: „Ibo itaque hinc cum capitaneo Nicopolensi hoc campiductoratus officium habens recta in Hungariam...” (Acta Tomiciana i. m. X. N° 54.). Velencében egyenesen 10 000 emberéről vélték tudni (Óváry L.: i. m. II. N° 67.).

99 A Mehmed bégnak adott utasítást *Tranquillo de Andreis* említi: Történelmi Tár 1903. 205. A Laszkyt kísérő csauszról ő maga ír Lippáról Lengyelországba: „Hic etiam mecum est nuntius imperatoris Thurcarum eam ob rem missus, ut intelligamus, qui fuerit, quive sit partium serenissimi regis Joannis” (Acta Tomiciana i. m. X. N° 388.), ld. még *Barta G.*: Sztambul i. m. 186.

János király mindezek alapján bizonyos lehetett benne, hogy a török támadni akar, és támadni is fog 1529-ben. Piotr Tomicki lengyel kancellár írta meg Lukasz Górka poznani várnagynak valamikor 1528 őszén: János király hívei annál is biztosabbak a törökkel kötött egyezség dolgában, mivel a szultán, amellett, hogy üres kézzel küldte vissza Ferdinánd békét kérő követeit, határ menti csapatait Karinthia és Magyarország dűlására indította.¹⁰⁰

Szapolyai számára nem az volt tehát az alapvető kérdés, szabad-e neki elvállalnia a törökkel kötött szövetséget, vagy sem. Neki fogalma sem lehetett arról, amit a mai történetírás a kétféle társadalom és a kétféle hatalom összeférhetetlenségéről mond. Nem mérlegelhette a török uralom és a török háborúk bénító hatását a magyar fejlődésben.

Ő egy dologgal számolhatott. A szultán hadat hoz Magyarországra Ferdinánd király ellen, akár tetszik ez János királynak, akár nem.¹⁰¹ Ezt a háborút — akkori logika szerint — a török valószínűleg megnyeri. Ha van magyar támogatója, talán még lehet remény arra, hogy Szülejmán nem kebelezi be birodalmába a „németektől megszabadított” Magyarországot. S ez a magyar támogató már nem lehet más, csakis ő, a száműzött magyar király. Még sietnie is kell, hogy legalább a látszatot fenntarthassa, hogy legalább ő fogadhassa magyar területen a török Nagyrurat. Hiszen a Laszkyt kísérő csasz feladatai közé tartozott, hogy felmérje, vannak-e hívei egyáltalán az új „szövetségesnek”¹⁰². I. János tehát nem kockáztathatta meg, hogy ne legyenek!

Vajon gondolt-e akár ő, akár tanácsadói közül valaki arra, hogy a török szemében mindez csak átmeneti engedékenység, taktika, amelynek végcélja a „baráti” Magyarország későbbi leigázása? Nemigen tudjuk. De még ha gondoltak is rá: a pillanatnyi veszéllyel, az azonnali hódítás rémképével szemben még akkor is az előző döntéshez kellett ragaszkodniuk. Hiszen így legalább egy kis időt nyerhetnek.

Pár év múlva, mikor az ország közepén kiformálódó új frontvonal önmagában is az ország teljes tönkretételével fenyegetett, János király kétségbeesve próbál majd szabadulni ebből a veszedelmes kötelékből.¹⁰³ De akkor sem lesz hova hátrálni. Magyarország a török ellenében nem maradhatott volna fenn, annak társaként viszont kiszolgáltatta magát a Portának.

Az ellenséggel való együttműködés, a kollaboráció minden korban megvetést ébreszt az emberekben. Öreg János király emlékét még évszázadok múltán is elhomályosítja az oszmán hódítást állítólag elősegítő alkuja. Tudta ő előre, hogy

100 „Rex quidem Joannes... majorem longe salutis suae tuendae et recuperandi regni a Turcis fidem et expectationem concipit. Namque, ut mihi illius intimi et supremi consiliiarii retulerunt, quod jam pro re certissima habetur, illum cum Turco foedus perpetuum bonis et utilissimis sibi conditionibus domini Laszky opera inivisse, cujus rei haec sunt non parva argumenta, quod et in Carinthiae et in Ungariae locis aliquot irruptiones bis jam fortasse facta, Turci magna populis damna intulerunt, et regis Ferdinandi oratores vacui prorsus quoad ea redierunt, pro quibus missi fuerant” (Acta Tomiciani i. m. X. N° 252.).

101 Bár sokszor hivatkoztam már rá, most is föl kell idéznem, amit a magyar követ mondott valamikor 1528 őszén Zsigmond lengyel királynak: „Illud etiam considerare debet serenissimus rex, et ab initio considerare et ita sibi persuadere debuisset, Turcum ob multas causas Ferdinandum nunquam fuisse laturum in sua vicinitate” (Acta Tomiciani i. m. X. N° 271.).

102 Ld. a 99. jegyzetnél.

103 *Barta Gábor*: Ludovicus Gritti magyar kormányzósága (1531–1534). Történelmi Szemle 14 (1971) 289–319.

a keresztény közösségnek okoz majd súlyos kárt¹⁰⁴, de saját országát nem áldozhatta föl egy reménytelennek tűnő háború kedvéért. Csak abban hibázott, hogy nem látta előre: a Német Birodalom azt már meg tudja majd akadályozni, hogy a török a tószomszédságába telepedjék. Azt azonban nekünk nem szabad elfelednünk, hogy 1529, sőt inkább 1532 előtt ezt még nem remélhette senki.

Nem János király hozta Magyarországra a török hódítást, ő legfőljebb alkalmazkodni próbált az elkerülhetetlennek látott végzethez. Ezzel kétségtelenül hozzájárult az ország szétdarabolásához, de az az alternatíva, amit ehelyett választhatott volna, még rosszabb eredménnyel fenyegetett: közvetlen oszmán hódítással mindazon megyékben, amelyeket Bécs és Prága nem tud megvédeni. Tehát például Erdélyben is... Elvállalta tehát a török szövetséget. S közben nem is sejtette, hogy Szülejmánt éppen Magyarországon állítják majd meg, s így az a Magyarország, amelyet ő a szultán védőfala mögé akart menteni, maga lesz védőfallá, mindkét érte viaskodó hatalom számára. Széttörő, szétmálló, pusztuló védőfala — a kereszténységnek és az oszmán birodalomnak egyaránt.

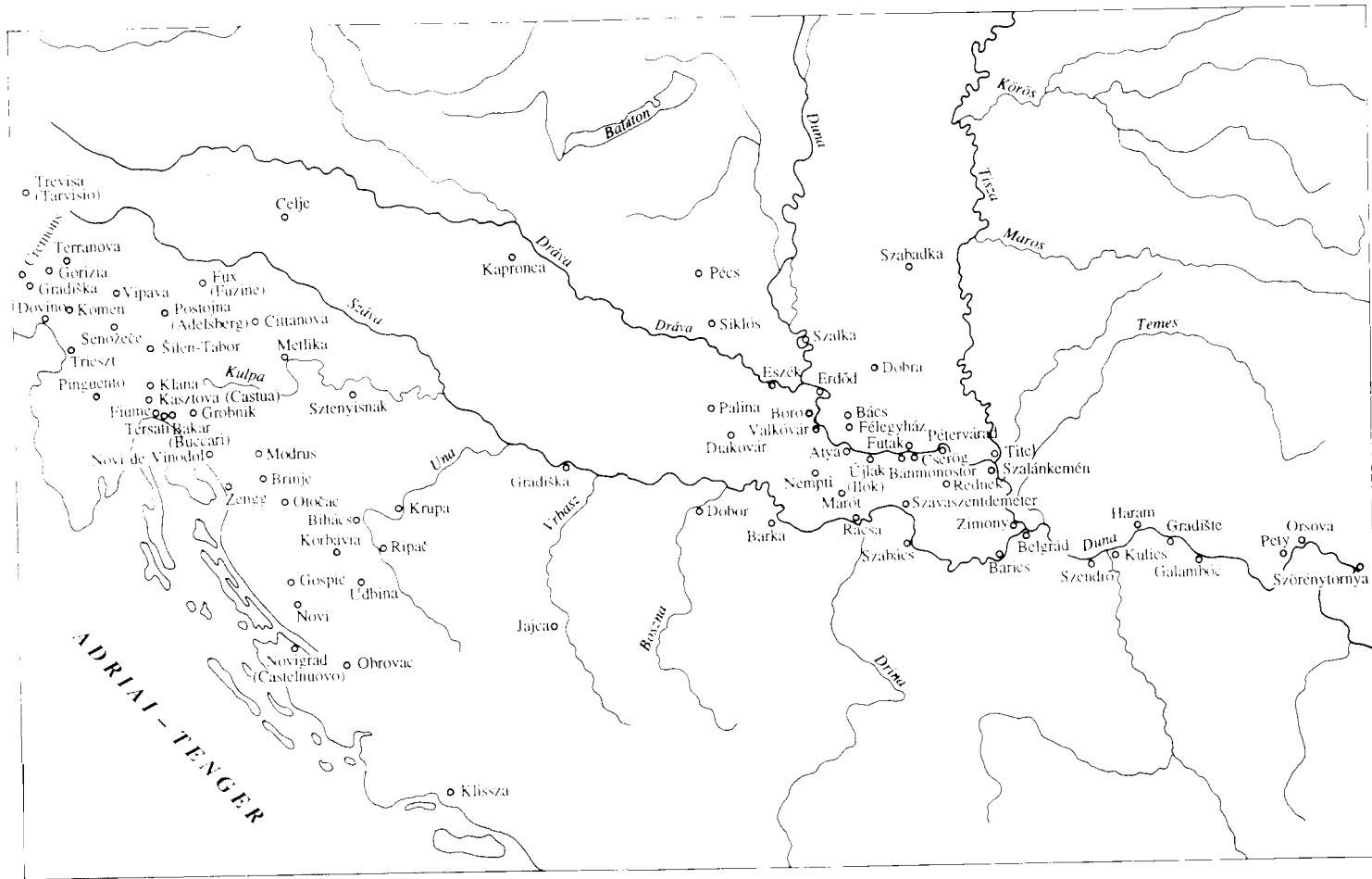
Iszonyú csapdákat állít néha az államférfiak elé a történelem.

*

A fenti tanulmány közlésének szomorú aktualitást ad, hogy Barta Gábort a szó legszorosabban vett értelmében annak utómunkálatai közepette, 1995. január 22-én ragadta el a váratlan, korai halál. Emlékezésül közszeretnek örvendő kollégánkra — aki csak 1991-ben távozott az MTA Történettudományi Intézetéből, amelynek az egyetem elvégzése (1966) óta, pontosan negyedszázadig volt tagja, s amelytől Debrecenbe távozása után sem szakadt el — e számunk végén közöljük publikációinak jegyzékét.

104 Ld. a birodalmi rendekhez írt üzenetét: „Si quid quo nos ab hujus inimici impetitione tueamur at temptavimus, eciam si ex nostra digladiacione respublica Christiana aliquid detrimenti paciatur, dominaciones vestras in teatro orbis terre testes facimus eorum non nos, qui omnia extrema et experti et passi sumus, sed illum ipsorum, qui suo non contentus alienum regnum per fraudem et hominum perfidium expugnandi venit, causam esse,” (Deutsche Reichstagsakten i. m. VII/2. 1032. sk. N° 51.).

GÁBOR BARTA:
A FORGOTTEN THEATRE OF WAR (1526–1528)

(Observations on the Early History of the Turkish–Hungarian Alliance)

After the defeat at Mohács and the death of King Lajos II in 1526 two kings were elected, Ferdinand Habsburg and János Szapolyai. At this, a civil war broke out in which Ferdinand was victorious. Thus Szapolyai approached the Court of the Sultan and entered into league with him in February, 1528. The opposition of that time considered that it was this union which established Ottoman rule in Hungary — a view generally held by later generations, too.

The author, who has refuted these views in several earlier studies, examines here the Ottoman military activity which took place between the autumns of 1526 and 1528 in the light of information from Habsburg, Hungary and Venice. He seeks an answer to the question: whether there really was any connection between this and the league formed, and to what extent the intentions of the Ottoman Court were reflected in it.

At the time of the so-called „forgotten war”, which lasted from November 1526 to September, 1528, 18 Ottoman war manoeuvres could be distinguished. The direction and intensity of the attacks both show equally well that the Sultan was mindful from the beginning of the essentially defenceless territory of Szapolyai — whilst he waged destruction in Croatia, which was now under the power of Ferdinand and the limits around Kraina. Later, once Ferdinand had defeated Szapolyai and caused him to flee — (autumn of 1527 and spring of 1528) the Ottoman governors pressed increasingly into Southern Hungary and the area of Temesköz — until then left undisturbed. The Ottoman behaviour indicated that the enemy for the Sultan was not Szapolyai but the Habsburgs. This concurred completely with the news leaked concerning the intentions of the Sultan's court and with the political endeavours of Venice. The attacks by the Ottomans and the helplessness of Ferdinand's forces convinced Szapolyai and his Hungarian followers that the Habsburg ruler — counter to his promise — was not capable of defending the country against the Ottomans. Since they could be certain that neither Emperor Charles V nor the Holy Roman Empire supported Ferdinand, choosing the lesser of two „evils”, they decided to offer to be faithful to Suleiman, so attempting to prevent the direct Ottoman occupation of the country.

This their judgement was based on the idea that, in the Ottoman–Habsburg clash which would be unavoidable because of Ferdinand's aggression, the Turkish troops would surely be victorious. Szapolyai and his supporters concluded, partly from the events of the „Forgotten War”, that total destruction and annexing of the country could be prevented with an Ottoman–Hungarian alliance. However, within one or two years it turned out that the Ottomans were not sufficiently strong to defeat the Habsburgs and the very event occurred which the Hungarian King had tried to avoid: Hungary was split into pieces, a front line stretched across the middle of the country whose territory became the scene of a war which was to last 150 years.